

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
KULTUURITEADUSTE JA KUNSTIDE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITADUSE OSAKOND

Eestlane Euroopas

Eestlaste endakuvand Lääne-Euroopas
Petrone Prindi „Minu”-sarja näitel

Magistritöö

Kati Sedman

Juhendaja: PhD Leena Kurvet-Käosaar

Tartu 2015

Sisukord

Sisukord	1
Sissejuhatus	2
1. Reisikirjandus.....	6
1.1. Definitsioon.....	7
1.2. Reisikirjanduse areng	8
1.3. „Minu“-sari	13
2. Imagoloogia.....	19
2.1 Põhimõisteid.....	24
3. „Minu“-sari ja eestlaste tänapäevane endakuvand	28
3.1. Eestlaste senine endakuvand	30
3.2. Põhjamaad	33
3.3. Lääne- ja Kesk-Euroopa.....	40
3.4. Lõuna-Euroopa.....	45
3.5. Eestlaste endakuvand	53
Kokkuvõte	62
Kasutatud allikad.....	67
„Estonians in Europe. Estonian auto-imago in Western-Europe according to Petrone Prints „Minu“-series“	74

Sissejuhatus

Käesoleva magistritöö eesmärk on vaadelda eestlaste endakujundit Petrone Prindi poolt välja antavas reisi- ja võõrsil elamise lugusid koondavas nn „Minu“-sarjas, keskendudes Lääne-Euroopat käsitlevatele teostele. Töös analüüsin, kuidas eestlane representeerib ennast võrreldes Euroopaga, milliseid aspekte eurooplaste juures enim vahendatakse, kas erinevate rahvaste puhul leiavad käsitlust sarnased identiteediaspektid ja kuidas eestlastest autorid iseloomustavad ennast selle taustal, mis on nende jaoks eestlaseks olemise ja Eesti puhul oluline, mis on nende arvates eestlaslik.

Analüüsitavaks materjaliks olen valinud Petrone Prindi poolt alates 2007. aastast välja antava „Minu“-sarja. Tegemist on reisikirjade sarjaga, kuhu kirjutavad nõ inimesed tänavalt, kes on elanud pikemat aega mõnes välisriigis või elavad seal siinamaani. Varasema kirjandusliku (avaldamis)kogemusega autoritest on sarja kirjutanud mõned üksikud – Eia Uus „Minu Prantsusmaa. Elu nagu sirelivein“, Vahur Afanasjev „Minu Büssel. Läbikukkunud euroametniku pihtimus“ ja Mika Keränen „Minu Supilinn. Tõelise elu mekk“. Kirjastuse poolt on autorile ette antud kindel raamistik (Petrone 2008), mis määrab ära teoste kujundusliku poole, aga annab ka suuniseid sisu ja kajastatavate teemade valiku osas (sellest räägin ma pikemalt alapeatükis „1.3 “Minu“-sari“). Eesmärgiks on tasakaal ühiskondlik-poliitiliste, riiki/rahvust tutvustava reisijuhi ning isikliku elu keerdkäike kirjeldava memuaarse teose vahel.

„Minu“-sari on mahukas¹ ja sinna on kirjutanud väga erineva taustaga inimesed – noored seiklejad, vahetus(üli)õpilasted, töö tõttu elukohta vahetanud spetsialistid ja ka juba aastaid püsivalt välismaal elanud inimesed. See inimeste sotsiaal-kultuurilise tausta variatiivsus on ka peamine põhjus, miks ma valisin just „Minu“-sarja oma töö analüüsitavaks materjaliks. „Minu“-sarja autorid on nõ tavainimesed, kelle ühiskondlik taust, haridustase ja elukogemus on erinevad. Selline valim annab

¹ Praeguseks on ilmunud 80 raamatut, kuid iga kuu ilmub uus raamat.

ühiskonnast laiema läbilõike kui näiteks üleüldiselt tunnustatud kirjanike (laias plaanis ikkagi intellektuaalide) teoseid kasutades. Seetõttu leian, et grupina vaadeldes annab „Minu“-sari laiaplaanilisema ülevaate eestlaste tänapäevasest endakuvandist ja sellest, kuidas on kombeks võõrast ja endast rääkida. Kõik autord on pidanud peale oma eluolu ja võõra kultuuri kirjeldamise tahes-tahmata süüvima ka eestlane olemise eripärasse, mida see nende jaoks tähendab.

„Minu“-sari on huvitav meelelahutusliku massikirjanduse nähtus, mis reisikirjelduse nime all kirjeldab eestlaste võõrsil elamise kogemusi ja põhjusi miks lahkuti. Eestis kontekstis on tegemist ainukese omalaadsega nii sisu (emigratsioonilood) kui ka avaldamisprotsessi poolest. Kirjandusteaduse² laiemat tähelepanu vajaks kirjastuse poolt sisse viidud teatav „tootmisliin“. Konkreetsete juhiste abil vormitakse inimeste isiklikest ja eriilmelistest lugudest võrdlemisi sarnased narratiivid. Keskmiselt avaldatakse iga kuu üks uus raamat. Kujunduselt ja ülesehituselt sarnased teosed, mis ladusas keeles tutvustavad maailma eestlaste silme läbi, on kirjanduslikult tasemelt küll kõikuvad – enamasti on tegemist autorite esimese ja viimase raamatuga. Ladusas keeles, parimatel juhtudel ka kaasahaaravalt kirjutatakse eestlaste kogemustest maailmas, enda kogemusest mõnes välisriigis. Praeguseks on „Minu“-sari katnud suuremat osa Euroopast (mõnda riiki on jõutud ka mitu korda), mitut U.S.A. osariiki, Kanadat aga ka väga paljusid maailma eksootilisemaid piirkondi. Mõnevõrra hõredam on kaart³ ainult Aafrika kohal.

Käesolevas töös käsitlen ma ainult Lääne-Euroopast kirjutatud raamatuid. Lääne-Euroopaks pean ma ilma Nõukogude kogemuseta Euroopat. Nõukogude kogemuseks ei pea ma ainult Nõukogude Liidu liikmesriigiks olemist, vaid ka Liidu mõjusfääri jäänud nõ satelliit-riike. Ma valisin Lääne-Euroopa oma töö keskmeks, kuna eestlased kuuluvad ajalooliselt pigem lääne kultuuriruumi ja seda juba 13. sajandist, mil Eesti alad liideti *Lääne kristliku kutuurimaailma* (Jansen 2004: 411). Eesti alad

² Laiatarbe meedias on analüüsivamaid, sarja olemust tutvustavaid artikleid mõnevõrra rohkem, kuid akadeemilisel tasemel on seni sarjast kirjutanud Anneli Kõvamees (2013), Piret Viires (2010) ja mõõndustega (artikkel ilmus kultuurilehes Sirp) Kärt Hellermaa (2009).

³ <http://petroneprint.ee/kategooria/minu/> (13. 05. 2015)

jäävad Lääne-Euroopaliku luterlik-protestantliku kristluse mõjusfääri ja kultuuriline suundumus on olnud läbi aegade noor-eestilik „jõuda Euroopasse“. Ida-Euroopa ja Venemaa on alati jäänud küll suureks mõjutajaks, kuid eestlane eelistab end näha pigem eurooplasena, kui slaavlasena.

Magistritöö jaguneb kolmeks peatükiks, millest suurim on analüüsiv-kirjeldav kolmas peatükk. Kuna analüüsiv materjal, Petrone Prindi „Minu“-sari, on põhjustanud mõningast poleemikat žanrilise kuuluvuse üle, siis esimeses peatükis peatuksin pikemalt reisikirjanduse žanril. Peatüki eesmärgiks on anda ülevaade reisikirjanduse žanri ajaloolisest arengust, leida mõistele definitsioon ning esile tuua reisikirjanduse spetsiifikast lähtuvad defineerimisel ette tulevad raskused. Lähtudes definitsioonist ja ajaloolisest traditsioonist vaatlen seejärel kuhu paigutub „Minu“-sari eesti (reisi)kirjandusmaastikul ning mis eristab seda sarja teistest reisiraamatutest.

Teises peatükis toon välja analüüsis kasutatava meetodi, imagoloogilise kirjandusuurimuse, tuuma ning vaatlen lähemalt sellega kaasnevaid põhimõisteid – „rahvus“, „stereotüüp“, „karakter“, „imageem“. Meetodit kasutan kolmandas peatükis, et mõista „Minu“-sarjas peituvaid stereotüüpe ja kuvandeid eestlaste enda ja võõra kujutamises. Eesmärgiks on analüüsida, kuidas eestlased ennast kirjeldavad, kuidas see tekstis väljendub ja milliste üldisemate suundumustega see kokku läheb.

Kolmas peatükk on jagatud viieks alapeatükiks. Alustan eestlaste senise ajaloolise endakuvandiga – kust on pärit eestlaste enda kohta käivad stereotüübid ja kui palju need on ajas muutunud. Järgnevates alapeatükkides vaatlen poliitilis-geograafiliste piirkondade kaupa, kuidas „Minu“-sarjas need stereotüübid avalduvad. Kuidas eestlased vaatlevad teist kultuuri ja kuidas nad ise ennast seeläbi konstrueerivad. „Minu“-sarja raamatuis avalduva enda- ja võõrapildi kokkukõlamist analüüsin põhjalikumalt viimases alapeatükis.

Töö lõpuosas arutlen, kas „Minu“-sarjas avaldub/peegeldub mingisugune 21. sajandi algusele omane eestluse nägemine, kas ja kuidas see on muutunud võrreldes senise arusaamaga eestlasest ning eestlusest ning kuidas see tekstis väljendub. Ehk siis, kas eestlane on juba saanud eurooplaseks, jäädes ise seejuures ka eestlaseks.

Kõik ingliskeelsetest allikatest pärit tsitaadid on tõlkinud töö autor.

1. Reisikirjandus

Reisikirjandus ja laiemalt autobiograafiline kirjandus üleüldiselt on 21. sajandi alguse eesti kirjandusväljal väga populaarne (Kõvamees 2013: 84; Kruus, Viires 2013: 6-7). Nullindate üks mahukamaid ja üheilmelisemaid reisikirjanduse sarju (ja rahva hulgas populaarsemaid) on kahtlemata „Minu“-sari – praeguseks on raamatuid ilmunud üle poolesaja ja lõppu veel ei paista. „Minu“-sarja eripäraks on, et enamik autoreid ei ole nõ professionaalsed kirjanikud, vaid tavalised eestlased, kes on kolinud erinevatel elulistel põhjustel pikemaks ajaks välismaale.

Teine suurem reisikirjadele keskendunud sari on Go Gruppi poolt välja antav Go Reisiraamat⁴ (ja ajakiri Go Reisiajakiri) – Go Reisiraamatusse kirjutavad enamasti juba tunnustatud autorid (nt Janika Kronberg, Peeter Sauter, Olev Remsu) ja ajakirjanikud, inimesed kel on olemas eelnev (ilu)kirjanduslik kogemus. Sarjas avaldatakse ka populaarteaduslikke jutustavaid maailma eri paigu elu-olu ja kombeid tutvustavaid reisijuhte, aga ka muid reisikirjandusega seotud raamatuid – nt Tiit Pruuli (2007) „Eesti rännuluule antoloogia“, Sirje Kiin (2010) „Marie Underi Euroopa-reisid“, Janika Kronberg (2012) „Karl Ristikivi teekonnad“. Sari on eriilmeline nii kujunduselt ja ka sisult – reisijuhtide kõrval on (akadeemilisemad) antoloogiad ja kultuuritegelaste kirjade kogumikud, aga ka täiesti klassikalised (kirjanike poolt kirjutatud) ilukirjanduslikkuse ja lugemismõnu poole püüdlevad reisikirjad.

Reisikirju on ilmnud ka väljaspool sarju – tuntumad vast Aare Pilve (2010) „Ramadaan“, Viivi Luige (2011) „Varjuteater“ ja Tõnu Õnnepalu (2008) „Flandria päevik“. Need teosed, nagu ka „Minu“-sari, on põhjustanud poleemikat oma žanrilise kuuluvuse üle – piir ilukirjanduse ja reisikirja vahel on neis teostes hägustunud. Reisikirja tähtsuse tõusust kirjandusmaastikul räägib ka 2010. aastal Sirbis ilmunud eraldi aastaülevaade (Kiho 2010).

⁴ <http://gomaailm.ee/reisiraamat/> (13. 05. 2015)

1.1. Definiitsioon

Kuid, mis siis ikkagi on ühe žanriliselt „õige“ reisikirja⁵ tunnused? Mõiste 'reisikirjandus' (*travel literature, travelogue*) on läbi aegade võtnud enda alla nii puhta ja teadlikult kirjutatud, loetud ilukirjanduse, mis juhuslikult räägib reisimisest, kui ka tõsielulisi, autobiograafilisi tekste. Patrick Holland ja Graham Huggan rõhutavad oma raamatus „*Tourists with Typewriters*“ reisikirjanduse kui žanri ebamäärasust:

See on raskesti määratletav žanr, mis ületab kategooriaid ja distsipliine. Reisinarratiivid varieeruvad pitoresksetest seiklustest filosoofiliste uurimusteni, poliitlise kommentaari, ökoloogilise mõistujutu ja spirituaalse otsinguni. Nad laenavad vabalt ajaloolt, geograafialt, antropoloogialt ja sotsiaalteadustelt, tihtipeale näitavad suurepäraselt eruditsiooni, kuid samas nagu ei sobituks konventsionaalse (kultuuri/ühiskonna)teaduse raamidesse.“ (Holland, Huggan 2000: 8 – 9)

Sama tõdeb ka Anneli Kõvamees:

Subjektiivsus kallutab reisikirjeldust ilukirjanduse valdkonda, objektiivsus kallutab (populaar)teaduse valdkonda. Viimasesse kuuluvad näiteks reisijuhid ja maade teaduslikud kirjeldused, millelt lugeja ei ootagi niivõrd ilukirjanduslikku kaunisõnalisust ja omapära, kuivõrd fakte. Sageli ei ole kerge piiritleda, millal kuulub reisikirjeldus ilukirjanduse, millal populaarteaduse valdkonda. (Kõvamees 2006: 657)

Kõikumine subjektiivsuse ja objektiivsuse vahel on reisikirjandusele olemuslik. Reisiraamat paikneb tõe ja fiktsiooni vahel – viidatakse tõelistele inimestele, kohtadele, kuid võrdsitatakse seda kahtlast päritolu lugudega, legendidega või siis esitatakse neid lugusid väga isiklikust vaatepunktist. (Holland, Huggan 2000: 9 – 10; Lisle 2006: 27 – 67) Piir tõe ja fiktsiooni, objektiivse loo (dokumenteermise) ja subjektiivse arvamuse vahel on tihti märkamatu. Reisikirjandus on autobiograafiline,

⁵ Reisikirja ja selle lähedal olevate mõistete kasutamise praktikast vt. Kõvamees 2006, 2008. Mina kasutan kõige üldisemat mõistet reisikiri, reisikirjandus.

tihti peale anekdoodiline ja rahvuskeskne (kas jutustaja või keskkonna poole kaldu). (Holland, Huggan 2000: 11) Peategelane, autor, on „privilegeeritud võõras“ ning tekst on omamoodi „pseudoetnograafiline“, kus võõrad maad ja kultuurid on taustaks autori isiklikule otsingule, rännakule (Holland, Huggan 2000: 12).

Seda kõike arvestades on David Chirico välja töötanud definitsiooni, mille järgi on reisikiri:

*mitte-fiktsionaalne mina-vormis proosanarratiiv, mis kirjeldab isiku reisi/reise ja kohti, kust ta on läbi sõitnud või mida ta on külastanud. Narratiiv on korrastatud ja määratud jutustaja tegudest (reisimisest)*⁶
(Chirico 2006: 39).

Toomas Kiho toob sama mõtte välja lihtsustatult: *Reisiraamatu ülesanne on lihtsalt öeldes tuua lähemale tundmata maid ja vahendada erakordseid seiklusi, õpetada lugejatele midagi, mida niisama lihtsalt ei saa kogeda.* (Kiho 2010: 8)

Kuna reisikirjandusel on väga vähe kindlaid tunnuseid – David Chirico definitsioonist lähtudes on peamiseks neist reisist, reisimisest kirjutamine, siis mahubki sinna kriteeriumi alla vägagi eriilmelisi tekste. Laias laastus jagunevad need tekstid kaheks: tarbe/teatmekirjanduslik reisijuht ja ilukirjanduslikkuse poole kalduv mõtisklus võõraste maade kohta.

1.2. Reisikirjanduse areng

Ajaloolisest perspektiivist vaadates on oma reisidest, seiklustest rääkimine üks vanemaid jutustamise vorme. Odüsseuse eksirännakud, legend Ahasveerusest, argonautid, paljud piibllilood keskenduvad rändamisele maailmas ja iseendas. Üksinda maailma avastamine paneb paratamatult ka endasse süüvima ja ennast

⁶ *A non-fictional first-person prose narrative describing a person's travel(s) and the spaces passed through or visited, which is ordered in accordance with, and whose plot is determined by, the order of the narrator's act of travelling.* (Chirico 2006: 39)

avastama. (Hulme, Youngs 2002: 2) Ka eesti kontekstis saab reisikirjanduse alguse viia müütilise ajani välja – Kalevipoja suur reis ümber maailma, aga ka väiksemad rännakud Soome ja Venemaale on ühed esimesed eesti kirjalikud rännulood.

Varajasemad reisikirjad on seotud maailmaavastamisega, laevade logiraamatutega ja rändurite isiklike ning ka ametlike päevikutega. „*The Cambridge Companion to Travel Writing*“ alustab oma ülevaatliku kronoloogiat Columbuse Ameerika reisidest (1492) ja Vasco da Gama India reisist (1497) (Hulme, Youngs 2002: 279). Kuid oma (äri)reiside dokumenteerimine, logiraamatu pidamine ei olnud tollases ajas siiski midagi uut.

Dokumenteerimine on alati olnud reisimise oluline osa, eriti kui rännak on viinud üle mere. Inglise kaupmeestel ja meremeestel on juba pikalt kestnud komme oma liikumised hoolikalt kirja panna, et juhendada tulevasi nende jälgedes liikuvaid reisijaid ja täiendada geograafilisi teadmisi (Sherman 2002: 17).

Tollal ei olnud reisimine mitte meelelahutus, oma lõbuks ette võetud retk, vaid potentsiaalselt eluohtlik viis uute maade, rikkuste leidmiseks. Reisi finantseerijad tahtsid teada, mida uut (väärtuslikku) leiti ja milliseid ohte võib varade omastamine kaasa tuua.

Sherman toob välja ka varajase reisikirjanduse peamised tunnused – tekstid algavad enamasti tunnustusega patroonile, nad adresseeritakse lugejale (nagu ka tolle ajastu ilukirjandus) ja sellele järgneb reisi ja kirjutise õigustus/eesmärk, miks üldse mindi reisile ja miks sellest kirjutatakse. Kogemuse kirjeldus võis olla väga mitmetes vormides (esseed, kirjad, luuletused jmt) ja jutustaja hääli oli kas rõhutatult esimeses isikus või kolmandas (kui sooviti reisijate saavutustele tähelepanu pöörata, mitte niivõrd reisija isiksusele). Erinevate käibevormelitega („*true journal*“, „*what mine eyes have seen*..“ jmt) kinnitati ka loo tõeväärtust. (Sherman 2002: 30 – 31) Juba nende varaste tekstidega hakati looma euroopalikku koloniseerivat maailmapilti. Loodi õilsa, või siis verehimulise, metslase stereotüüpide imageem, kes vajab

kristlikku päästmist (Warwick 2012: 54), kohalikele antud metslase hetero-imago pidi õigustama vallutuslikke, imperialistlikke ambitsioone (Warwick 2012: 61).

Eespool väljatoodud reisikirjanduse žanriline ebamäärasust rõhutab ajalooline traditsioon. Varajase reiskirjanduse piir tõe ja fiktsiooni vahel on õhuke – seda nii realistlikes tekstides, kus kasutati kaudset informatsiooni, tsiteeriti, ei räägitud ainult oma kogemustest jmt, siiski kujutades autorit kui kesket tegijat ja nägijat (Warwick 2012: 54), kuid loodi ka täiesti teadlikult fiktsiooni, satiiri, mis teadmatule lugejale jättis eheda reisikirja mulje. Tuntuim taolistest tekstidest on Thomas More'i „Utopia“, kuid leidis ka teisi analoogseid teoseid. (Sherman 2002: 31-33) Tollane reisikirjandus võis olla nii fiktsioon kui ka tõsielul põhinev lugu, aga kirjutati ka fiktsiooni, mida reklaamiti kui tõestisündinud lugu. Taoline olukord, kus fiktsiooni ja päriselul põhinevaid lugusid käsitletakse sarnastel alustel, jätkus ka hilisemal ajal. 17. – 19. sajandil lisandusid maadeavastajatele ja äri tõttu reisijatele ka turistid (*Grand Tourist*). Aadlikel sai kombeks rännata läbi Euroopa ja erinevate riikide pealinnades ning visata pilk peale tähtsamatele vaatamisväärsustele (nõ *Grand Tour*). Kuigi algselt olid reisijateks pigem valitseva kihi noored mehed, siis ajapikku ringkond laienes. (Buzard 2002: 38 – 39)

19. sajandi keskel, 20. sajandi alguses muutus reisimine järjest lihtsamaks, odavamaks ja turvalisemaks, järjest rohkem inimesi reisis ja ka järjest suurem hulk neist kirjutas oma kogemused paberile. Siiski olid tollased reisikirjade autorid ikkagi reisivad kirjanikud/autorid, mitte lihtsalt reisikirjanikud. Paljud sajandialguse suured kirjanikud (Hemingway, Pound, Waugh jne) on avaldanud muuhulgas ka reisikirju, reisiraamatuid. (Carr 2002: 73) Reisikirjanik kui selline hakkas kujunema pigem sõdadevahelisel ajal ja seoses sõdadega: tüüpiliseks muutus reisiv ajakirjanik (rindereporter), kes kirjutas ajalehtedele reisikirju, kirjutis, mis tihtipeale oligi sõna otseses mõttes reisilt kirjutatud kiri, avaldati ajalehtedes kaastöö vormis. (Carr 2002: 75)

Samal perioodil (19. sajandi keskpaik ja 20. algus) ilmus ka eesti kirjandusse reisikirjelduse žanr. Esimesed teosed sobituvad varasemasse rahvusvahelisse traditsiooni – kirjutajaiks olid meremehed, kes kirjeldasid oma elu reisil. Esimeseks eesti reisikirjelduseks peetakse laevainseneri-mehhaaniku Jüri Jürissoni (1832 – 99) „Eestimehhe teekond ümber mailma „Askoldi laewa peal“ (ilmus „Eesti Postimehes“ 1867 – 69). Raamatuna ilmus esimesena M. J. Eiseni „Teekond Soome maale“ (1881). Sajandi lõpus, seoses reisimise mugavamaks ja odavamaks muutumisega, hakkasid ilmuma ka reisivate kirjanike koostööd ajalehtedele ja nende kirjutatud reisiraamatud. (Talve 2004: 456) Eestis on kõige tuntumad taolised tekstid Eduard Vildel, kuid ka paljud teised ärkamisaegsed ja hilisemad eesti kirjanikud (Koidula, Bornhöhe, Tuglas) on kirjutanud ajalehtedele oma reisidest Euroopas ja mujal. Siiski peetakse Friedebert Tuglase (1918) „Teekond Hispaania“ esimeseks kirjanduslikus mõttes väärtuslikuks eesti reisikirjaks, selliseks, mis midagi ka lugejale pakub, varasematele tekstidele heidetakse ette kuiva läbitud kohtade loetlemist (Kitzberg 1918: 6).

Isiklik suhestumine nähtuga muudab 20. sajandi alguse (ja ka varasema) reisikirjanduse väga eriilmeliseks. Kapitalismi võidukäik, imperalism ja selle mõjud kolooniates, kokkupuude teistsuguste kultuuridega, teiste rassidega tõid inimestes esile nii paremad kui ka halvemad omadused. Uskumine Läänemaailma ja valge inimese (eurooplase) ülimuslikkusesse oli tavaline, kuigi leidis ka erandeid. Reisidest kirjutamine on suureski kujundanud tänapäevase stereotüüpsi, klišeeliku maailmapildi – India eksootika, Aafrika safarid jmt, aga ka ka mitmed rassi ja rahvuse stampsed ettekujutused on alguse saanud eurooplaste kirjeldustest teistele eurooplastele. (Carr 2002: 81) Läbi kogu reisikirjanduse arengu toimus kultuuriline kolonisatsioon koos füüsilise, poliitilise koloniseerimisega.

Pärast Teist maailmasõda toimus reisikirjanike hulgas muutus. Nagu varem juba mainitud, siis sajandi alguses kirjutas reisidest/reisimisest päris kirjanik. Pärast sõda toimus nihe amatöörluse suunas – reisimisest võib kirjutada igaüks. Sõjajärgse generatsiooni jaoks on reisikiri pigem võimalus tulla kirjandusse, võimalus saada

esimest korda avaldatud. (Hulme 2002: 89) Reisimise muutumisega pealiskaudsemaks, turismi arenguga, muutus ka reisikiri, Fanny de Sivers kardab lausa klassikalise 20. sajandi alguse filosoferiv-kirjeldava reisikirja kadumist (Sivers 1983: 1583). Reisikirja vorm kui selline muutus vabamaks, modernistlik (vormi)esthetika jõudis võrdlemisi ühetaolisena püsitud žanri (näiteks ülilühikesed peatükid/tekstiosad, lakooniline stiil jmt). Lood ise on muutunud subjektiivsemaks, autorikeskemaks – reisilugu ei räägi enam võõrast maast ja kultuurist, reisimise raskustest, vaid keskendub reisijale/autorile ja tema tunnetele, arvamustele. (Hulme 2002: 91) Samas ei ole modernne reisikirja autor enam loo ainuke autoriteet/kangelane, autor oma subjektiivsuses tajub oma identiteedi (rahvus, rass, sugu, klass jmt) määratust ja selle suhteid teiste subjektide/objektidega. (Edwards, Graulund 2012: 10) Sellise suuna esindajaks võib pidada ka „Minu“-sarja – kus keskmes on ikkagi inimene võõras kultuuris, tema kohanemine ja arvamused sellest, mitte võõras riik ja selle tutvustamine. Kärt Hellermaa on „Minu“- sarja iseloomustanud järgmiselt:

lihtsas, selges formaadis reisikiri sulandab orgaaniliselt kokku nii reisijuhi kui ka autori isikuportree, võimaldades lugejale ühel ajal tutvust mõne Eestist erineva paigaga ja mõne kindla elustiiliga. (Hellerma 2009: 12)

Reiside kui selliste mõõtmed on samuti muutunud vabamaks – muidugi kirjutatakse lugusid kaugetest maadest, aga sinna kõrvale tulevad ka lood omaenese koduriigis matkamisest. Tavaliseks on saanud ka reisikirjaniku ja ajakirjaniku ühildumine – reisikiri, reisiraamat annab ajakirjanikule ruumi, et südamelähedasi probleeme laiemalt lahata. (Hulme 2002: 97 – 98)

Viimase paari aastakümne jooksul on kinnistunud teatavad reisikirjanduse alaliigid – koomiline, analüütiline, spirituaalne, eksperimentaalne ja metsiku looduse lood (Hulme 2002: 93). Peter Hulme toob samas välja, et populaarsemad neist on koomiline ja metsiku looduse suund. Mis on laiatarbekirjanduse puhul ka mõistetav – nalja ja seiklust meeldib kõigile lugeda, samal ajal kui näiteks spirituaalne enese ja jumala leidmise lugu võib paljudele kaugeks jääda. Metsiku looduse lugude eripäraks on reisija/autori reis äärmustesse – levinumad sihid on Siberi ja Alaska, poolused,

Everesti (vmt) otsa ronimine. (Hulme 2002: 94) Toimetulek äärmuslikes tingimustes ilma Lääne inimesele harjumuspäraste mugavusteta toob paratamatult kaasa seikluslikkuse ja põnevuse, mida lugeja igapäevaelus ei leidu.

Seoses reisimisvõimaluste arenemisega, reismise lihtsustumisega, on kaasaegne reisikirjandus, reisikirjanik, hakanud end vastandama turistiga – turistlik maalimas käimine on pealiskaudne, samal ajal kui reisikirjanik näeb ja tunnetab võõraid kohti teistmoodi, liigub audentsemates, turistide poolt puutumatutes piirkondades. (Lisle 2006: 78) Tavaturistist eristamine toimub ka „Minu“-sarja raamatutes, ennast nähakse erilisena, kuna elatakse kohas, kus kaasmaalased ja külla tulnud sõbrad on kõigest turistid.

1.3. „Minu“-sari

„Minu“-sari alustas ilmumist 2007. aastal, esikteoseks oli Epp Petrone „Minu Ameerika“. Praeguseks on sarjast kujunenud senisel eesti kirjandusmaastikul kordumatu nähtus – teist sellist meelelahutusele orienteeritud, sarnase ülesehitusega ja nii kaua välja antud niivõrd ühtset sarja Eestis ei ole. Raamatuid ilmub keskmiselt iga kuu üks ja kirjastuse kodulehe avalehel otsitakse pidevalt uusi kirjutajaid.⁷

Raamatud on formaadilt ja kujunduselt sarnased, pikkuselt jäävad nad 200-300 lehekülje vahele. Lihtsas keeles (keelekasutuse lihtsus, nii sõnavaliku kui ka lauseehituse poolest, meeldejäävate metafooride vähesus eristab väga selgelt esmakordsed avaldajad ja varasema kirjandusliku kogemusega autoritest) ja fragmenteeritult antakse edasi ühe inimese välismaal elamise lugu. Enamikes

⁷ <http://petroneprint.ee/> „Otsime „Minu Austria“, „Minu Hollandi“, „Minu Iirimaa“, „Minu Küprose“, „Minu LAV“, „Minu Läti“, „Minu Madeira“, „Minu Mehhiko“, „Minu Norra“, „Minu Poola“, „Minu Praha“, „Minu Šveitsi“, „Minu Tansaania“, „Minu Venemaa“ kirjutajat. Kui tunned, et võiksid proovida, kirjutada adressile info@petroneprint.ee.“ (4. 04. 2015)

„Otsime „Minu Iirimaa“, „Minu Läti“, „Minu Madeira“, „Minu Tansaania“ ja „Minu Venemaa“ kirjutajat. Kui tunned, et võiksid proovida, kirjuta aadressile info@petroneprint.ee.“ (13. 05. 2015)

raamatutes (välja arvatud sarja esimesed teosed) on olemas fotopoogen, kus on kasutatud autori isiklike kodualbumi fotosid raamatus kirjeldatud kohtadest, nähtustest, inimestest jmt. Petrone Print on koostanud „Juhise autorile ja toimetajale. „Minu...“ sarja raamatute struktuurist, sisust ja stiilist.“ (Petrone 2008), mis paneb autoritele võrdlemisi kindla raamistiku ette. Raamatud peavad algama sissejuhatusega, mis lühidalt tutvustab autorit, iga peatüki algus algab kursiivis sissejuhatava lõiguga, esimene peatükk peab tutvustama autori esimest kontakti vastava maaga, „lausa vajalik!“ on kasutada tärne (igal raamatul on oma sisust tulenev sümbol/tärnike, mis erisatab erinevad fragmendid üksteisest), lisaks pealkirjale „Minu...“ peab olema ka sisust lähetuv alapealkiri. (Petrone 2008)

Sisulise poole pealt eeldatakse antud maa poliitika, ajaloo, majanduse tutvustamist (soovitavalt tavainimesete arvamuste kaudu), ei tohiks *lugejat alahinnata ja ainult isiklikel-lobedatel teemadel kirjutada* (Petrone 2008: 2), samas ei tohi raamat muutuda õpikulus, eelistatud on *lihtsa(ma)lt esitatud* probleemid. Tekstis peab olema kasutatud dialooge ja olukorrakirjeldusi. Vabas vormis (kas teksti sees või eraldi lõpupeatükina) peavad olema toodud *soovitused sellele lugejale, kes plaanib sinna reisima minna* (Petrone 2008: 2). Epp Petrone ütleb kokkuvõtvalt:

Üks õige „Minu“ sarja raamat peaks suutma lüüa kaks kärbest ühe hoobiga. Ühest küljest on see antud maa (linna) ja rahva inimlik tutvustus, teisalt aga ka isiklik arengulugu, sinu enda lugu. (Petrone 2008: 1)

Eeldatakse, et autor annab panuse rahvaharidusse tutvustades erinevate riikide/rahvuste ajalugu ja sotsiaal-majanduslikke probleeme, samas tuleb seda võrrelda isikliku elu rohkem või vähem pikantsete detailidega.

Reisikirjanduse žanri laiahaardelisus (objektiivse ja subjektiivse, ilukirjanduslikkuse ja populaarteaduslikkuse vahel kõikumine) on põhjustanud teatavat poleemikat nii „Minu“-sarja kui ka eelpool toodud nõ päriskirjanike reisiraamatute žanrilise kuuluvuse üle - ühed on nagu liiga isiklikud ja personaalsed, et olla 'õige' reisikiri, teised jällegi liiga ilukirjanduslikud, kunstiliselt liiga heal tasemel, et neid pelgalt

reisikirjanduseks nimetada. (Kiho 2011: 5) Pigem on „Minu“-sarja kontekstis muresejateks olnud kirjastajad (ehk siis tootjad, müüjad) (Petrone 2010: 2), kes omal ajal ei olnud päris kindlad, kas sellist žanriliselt kahtlast, tollasel eesti kirjandusmaastikul uut asja tasuks ikka avaldada. Mõned aastad hiljem on „Minu“-sari oma koha eesti kirjandusmaastikul leidnud ja avaldadakse ka esimesed sarja analüüsivad artiklid. Anneli Kõvamees leiab, et

„Minu“-sarja raamatutes kombineeruvad mitmed nullindate kirjandusmaastikku ilmestavad suunad: eluloolisus, reisikirjandus, publitsistika, osalt ka kokandus (mitmest reisiraamatust leiab retsepte). Lisaks võib kümnendiomase tendentsina välja tuua blogikultuuri, sageli pärinevad reisikirjad blogidest, need on kirjutatud kerges ja ladusas keeles, laskumata keerukatesse keelelistesse konstruktsioonidesse ja metafoorirägastikesse. /.../ Esiplaanil on kirjutaja, subjekt. Kui reisikirjanduse algusaegadel oli rõhuasetus võõrastel maadel, objektidel, vaadeldav (tundmatu) maailm pakkus enam huvi kui kirjutaja mõtted, siis 20. sajandil on sotsiaalsed ja psühholoogilised teemad olulisemad kui faktid kohtadest ja sündmustest. (Kõvamees 2013: 92)

Autobiograafilisuse ja ajaviitekirjanduse toob ka Piret Viires ühtedena Eesti 21. sajandi alguse kirjanduselu iseloomustavate hoovustena välja. Reisikirja näeb ta omamoodi ühenduslülina nende kahe vahel. Kuigi reisikirjandus on kogu aeg olemas olnud, siis taoline massiivsus on omane nullindatele. (Viires 2010: 277) Eesti sajandialguse reisikirjandusele on omane ajaviiteline kergus:

Nüüdisaegne reisikirjandus, mis keskendub elamuskirjeldusele, ei püüagi taotleda kõrgkunstilist taset ega panoraamset keskkonnakirjeldust, vaid keskendub oma mina uurimisele. (Kruus, Viires 2013: 6-5)

Epp Petrone on ise nimetanud seda žanri elukirjaks, kogemusteraamatuks (Petrone 2010: 2), teoseid müüakse reisikirja nime all. Aga mis siiski eristab „Minu“-sarja klassikalisest reisikirjast? Eespool toodud David Chirico definitsiooni järgi on reisiraamatu narratiiv korrastatud autori ruumis liikumiste põhjal – võõrastesse

kohtadesse saabutakse, seal ollakse mõnda aega ja siis lahkutakse. Ruumis liikumist täiendab ajas liikumine peatuste ajal (Laitinen 1989: 452). „Minu“-sarja teeb sellel taustal eriliseks see, et autorid keskenduvad enamuse teosest liikumisele ajas. Suures plaanis ruumis liikumisi – reisimist – toimub ainult raamatute alguses, kui saabutakse riiki. Narratiivi arenedes toimuvad võib-olla väiksemad retked ümbruskonnas, aga reisimist kui järjest uutesse kohtadesse liikumist pigem lühikeste peatustega, ei toimu. Teiseks jääb paljudes raamatutes puudu ka sihtkohast lahkumine – kirjeldatakse ainult saabumist, sellega seotud tundeid ja kohalolemist, kuid lahkumist ei toimu. Tihtipeale ongi autor võõrriiki püsivalt elama jäänud ja ta ei saagi seda kirjeldada, aga isegi kui on tulnud tagasi siis lahkumise kirjeldusi on vähe. Kirjeldatakse seda, mis on juhtunud pärast, kuidas elu on edasi läinud, aga lahkumine kui selline jääb tagaplaanile. Arvestades paljude saabumiste püsivat olemust „Minu“-sarja kontekstis ei ole tegemist mitte niivõrd reisikirjaga, kuivõrd autori emigreerumise kirjeldamisega, oma elu rajamisega uues riigis, mitte ajutise peatusena kuskil hotellis. „Minu“-sarja raamatuis kirjeldatakse elamist võõras riigis, mitte reisimist.

Noorte, alla kolmkümneaastaste, väljaränne on tänapäeva Eesti meedias, ühiskonnas üks räägitumaid probleeme ja „Minu“-sari illustreerib seda suundumust väga hästi. Noored kirjutajad lahkuvad Eestist erinevatel põhjustel – haridus, pereelu, seiklushimu, paremad karjäärivõimalused ja igapäevane toimetulek. Enamasti suheldakse kohalikega ja sulandutakse uude ühiskonda – leitakse töö ja õpitakse selgeks keel. Viktoria Tuulas on Eesti konsulite abil välja toonud eestlaste peamised lahkumise põhjused. Esimesele kohale toodi perekondlikud põhjused (lahkujaiks enamasti välismaalasega abielluvad naised), millele järgnesid töö ja paremad palgavõimalused, välismaal õppimine ja eneseteostus. Viimasena toodi välja seiklushimu ja soov elada maailmalinnas – suurlinna ihalus. (Tuulas 2013: 22 – 28) Kõik need põhjused kajastuvad ka „Minu“-sarja raamatuis.

„Minu“-sari on mahukas ja kuna kirjutajad on äärmiselt erineva taustaga – akadeemikutest, kultuuriinimestest, kuni keskkooliõpilaste ja noorte seiklejateni, siis

on ka sarja kunstiline tase kõikuv. Siiski on tegemist ikkagi laiatarbekirjandusega, meelelahutusega, millelt lugeja ei ootagi kõrget sõnakunsti ja esteetilisi elamusi. „Minu“-sari võetakse kätte, et saada lihtsat meelelahutust, natukene teiste inimeste eludesse piiluda ning selle nišši täidavad need raamatud väga hästi. Kärt Hellermaa leiab, et teoste kergus, ladusus on üks nende suurimaid plusse (Hellermaa 2009). Epp Petrone on ise aga öelnud:

Minu kui kirjastaja meelest ei ole meie raamatusarja ambitsioon mitte kirjanduslik, vaid etnoloogiline – sotsioloogiline: maailma erinevate külgede pealt ja kihtide haaval tõetruult lugejateni tuua. /.../ Ma loodan, et aja kulg lisab sellele sarjale väärtust juurde: kunagi saavad meie järeltulijad lugeda, missugune paistis maailm eestlastele 2000ndate alguses. Seda nii erinevate maailma maade mõttes kui ka elustiilide ja väärtushinnangute mõttes. Kui me valime-otsime „Minu“-sarja uusi autoreid, siis üritame leida erinevaid tüüpe, erinevaid lugusid - nii et iga raamat avaks meile mitte ainult uue koha, vaid ka lõigu ühest inimtüübist ja maailmale lähenemise viisist. (Petrone 2010)

Kirjastuse soov ongi läbi erinevate lugude maailm oma mitmekesisuses eestlastele koju kätte tuua, kirjanduslik väärtus sealjuures on teisejärguline.

„Minu“-sari hõlmab kõiki alapeatükis „Reisikirjanduse areng“ välja toodud reisikirjanduse alaliike – on nii humoorikaid jutustusi kui ka lugusid ekstreemsetest situatsioonidest (näiteks Uku Randmaa „Minu maailmameri. Esimene eestlane, kes purjetas üksi ümber maakera“, Ervin Brenhardt „Minu Bagkok. Kaksteist trellitatud ust“, Tarmo Jõeveer „Minu Haiti. Ellujääja“) ja (valge karjääriinimese) spirituaalsest eneseleidmisest (Kaia-Kaire Hunt „Minu Nepaal. Muinasjutte Himaalaja jalamilt“), ning on olemas ka eestlase poolt kirjutatud raamat Eestist (Katri Raik „Minu Narva. Kahe maailma vahel“). Kärt Hellerma leiab, et

„Minu“ reisikirjad annavad (...) järjest lugedes heas ajakirjanduslikus vormis teatava koondmulje laiimatest probleemidest ja protsessidest – lühidalt sellest, kuhu suunas maailm liigub. (Hellerma 2009: 12)

Teadlikult valitud võimalikult erinevad inimtüübid („*Minu*“ *sari on isiksuste sari* (Petrone 2008: 2)), erinevate hobide, tausta ja maailmavaadetega annavad maailmast mitmekülgse pildi. Samas muutub see mitmekülgsus (vähemalt Euroopat käsitlevates lugudes) vägagi sarnaseks – kirjastuse poolt ette nähtud narratiivi ülesehitus ja ka sisu kattvad soovitusel suunavad kõiki autoreid käistleva sarnaseid teemasid – lühidalt ajaloost ja sotsiaalsetest oludest. „Minu“-sarja järgi on Euroopa suurim sotsiaal-majanduslik probleem immigratsioon kolmandast maailmast ja sellest tulenev (varjatud) rassism. Kuna valdavalt on kirjutajateks noored (vallalised) naised, siis muutub ka eraelu puudutav sarnaseks – varem või hiljem tekivad suhted ja kirjeldatakse nende arengut võõras kultuuriruumis, kohanemist kallima pere ja nende traditsioonidega, segatuna kodu- ja eestipärase tutvavlikkuse igatsusega.

Petrone Prindi kodulehele on tekkinud aktiivne fänni-foorum⁸, kus arutatakse aktiivselt ilmunud raamatute häid ja halbu külgi. Hea „Minu“ raamat peab vastama lugejate arvates võrdlemisi kindlatele kriteeriumitele. Kommentaaride põhjal järeldub, et tekst peab olema heas tasakaalus kohaliku elu tutvustamise ja isikliku elu keerdkäikude vahel, oodatakse ladusat keelt ja huumorit. Suurimaks miinuseks peetakse, kui raamat on Lonley Planeti kodukootud versioon. Kui midagi meeldib või ei meeldi, siis räägitakse sellest vastava raamatu kommentaariumis. Tihtipeale leitakse, et äkki oleks keegi teine parema raamatu kirjutanud, samas piirkonnas elavaid eestlasi olla ju veelgi. Sarjal on oma väljakujunenud austajaskond, kes loeb enam-vähem kõiki ilmunud raamatuid, ka kommentaariumis võrreldakse erinevaid „Minu“-sarja teoseid üksteisega hea-halb/huvitav-igav skaalal. Huvitava ääremärkusena võib välja tuua, et haruldased pole ka autori enda sõnavõttud kommentaariumis, tihtipeale vastatakse kritiseerijatele ja küsijatele vägagi põhjalikult. Lugejate ootused leida raamatuis ladusat keelt ja huumorit viitavad jällegi sarja meelelahutuslikule olemusele – ei soovita kuiva ja faktilist reisiuhti, ega ajalooramatut, vaid muhedat ja lihtsat lugemist, mis nagu nii muuseas kirjeldab võõrast kultuuri, ajalugu ja igapäevast elu selles riigis.

⁸ <http://petroneprint.ee/kategooria/minu/> (26. 04. 2015)

2. Imagoloogia

Reisikirjanduse üheks peamiseks ülesandeks on olnud võõraste maade ja rahvaste, nende kommete kujutamine. Reisikirjandus annab lugejale võimaluse tutvuda teiste kultuuridega ilma ise sinna kohale minemata. Kuid iga kujutus on tahes-tahmata subjektiivne – autori ja lugeja varasemad kogemused kujundavad nähtut, loetut. Reisikirjandus organiseerib kultuurilisi erinevusi, muudab nad nähtavaks, kujutletavaks. *Reisikirjandus on võimeline edasi andma, konstrueerima, muutma või eitama võõra kontseptsiooni* (Meier 2007: 449). Oma töös vaatlen „Minu“-sarja näitel, kuidas tänapäeva eestlased kujundavad, konstrueerivad maailma, teisi rahvaid enda ümber ja ennast selles maailmas. Selleks kasutan imagoloogilist uurimust, mis pöörab tähelepanu (reisi)kirjanduslikes tekstides ilmevatele mitte-empiirilistele ja mitte-faktoloogilistele kujunditele, stereotüüpidele, mis enamasti on kultuuris sügavalt juurdunud. Järgnevalt toongi välja põgusalt imagoloogilise uurimuse tuuma ning sellega seonduvad põhimõisted.

Tuntumaid imagoloogia uurijaid on Joep Leerssen ja Manfred Beller, kes kahasse on kirjutanud ka käsiraamatu *„Imagology: the Cultural Construction and Literary Representation of National Characters“* (2007). Raamatus on kataloogina välja toodud paljude riikide stereotüüpide lühianalüüsid, millele järgneb põhjalik mõistete ja kaasnevate distsipliinide seletav sõnaraamat. Raamat kuulub sarja *Studia Imagologica*, mis avaldab imagoloogiast lähtuvaid erinevaid uurimustöid. Samast sarjast kasutan ka artiklikogumikku *„The Essence and the Margin. National Identities and Collective Memories in Contemporary European Culture“* (Rorato, Saunders 2009). Joep Leerssen on kirjutanud põhjaliku uurimuse rahvuste ja rahvusstereotüüpide kujunemisest Euroopas – *„National Thought in Europe: A Cultural History“* (2006). Ta alustab keskaegse võõra piiritlemisega, peatub rahvuskuvandite poliitilisel iseloomul ja lõpetab raamatu tänapäevase multikultuurse ühiskonna rahvus- ja kodanikuriigi probleematikaga.

Eestis on imagoloogiaga põhjalikumalt tegelenud Anneli Kõvamees, kes 2008. aastal kaitses doktriväitekirja Itaalia kujutamisest eesti reisikirjades – „Itaalia eesti reisikirjades: Karl Ristikivi „Itaalia Capriccio“ ja Aimée Beekmani „Plastmassist südamega madonna““. Rahvuskuvandi ja stereotüüpidega on tegelenud ka Liina Lukas (2000), oma artiklis „Eesti rahvusimago muutumine baltisaksa kirjanduses“ näitab ta kuidas eestlaste kuvand talupojarahvana on seotud baltisakslaste kolonialistliku võõrakuvandiga. Varasemalt (1997) on ta imagoloogiat kasutanud oma magistritöös „Võõra kujund baltisaksa kirjanduse“. Reisikirjanduse ja imagoloogia on ühendanud Boris Veizenen, kes on kirjutanud 19. sajandi Võõra kujutamisest magistritöö – „Rahvuslik Võõras prantsuse ja vene 19. sajandi esimese poole reisikirjades venelaste, eestlaste ja baltisakslaste näitel“ (Veizenen 2011) ja avaldanud samast teemast lähtutes artikli (Veizenen 2013).

Imagoloogia aluseks on arusaam, et läbi kogu ajaloo on erinevad hõimud, hiljem rahvused, üksteist, oma kultuurilisi eripärasid kirjeldanud vastandudes omavahel meie-nemad printsiibi alusel. Kuid meie arusaamad *võõrastest riikidest, inimestest ja kultuuridest on peamiselt tuletatud valikulistest hinnangutest (ja need on omakorda tuletatud valikulikulistest vaatlustest), nagu see väljendub reisikirjanduses ja kirjanduslikes kujutamistes*. (Beller 2007: 5) Seetõttu ei ole ükski rahvuslik kuvand (mis pole faktiliselt tõestatav) kunagi täielikult tõene, vaid alati vaataja poolt ette määratud. Enne reaalselt kokkupuudet, empiirilist kogemust on olemas (eel)arvamus, mis on omandatud tahes-tahtmata senise kultuuritarbimise läbi. Ning need kultuuris käibel olevad kujundid, (eel)arvamusel mõjutavad seda kuidas me tajume võõrast ühiskonda, riiki, kultuuri. Manfred Beller järgi ongi imagoloogia eesmärk *kirjeldada rahvuslike eelarvamuste ja stereotüüpide päritolu, kulgu ja funktsioneerimist, tuua nad pinnale, analüüsida neid*. (Beller 2007: 11-12) Kõik selleks, et inimesed ratsionaalselt teadvustaks stereotüüpide olemust kultuuris ja õpiks neid ära tundma.

Kuigi rahvuslikud kuvandid, võõraste rahvaste kirjeldamine läbi oma vaatepunkti ei ole uus nähtus – vanimad taolised märkmed on säilinud antiikajast (Nippel 2007). Ajas on siiski muutunud stereotüüpide esitamise viis ja eesmärk. Kui antiiksed ja

keskaegsed autorid kirjeldavad võõrast kummalise, vaese ja metsikuna (Leerssen 2006 : 29) on selle eesmärk pigem endast eristamine, eksootilisus. Hiljem muutub taoline mahategiv Võõra kujutamine järjest enam poliitiliseks relvaks. (Leerssen 2006: 32) Metsik, tsiviliseerimatu rahvus ei saa olla iseseisev, vaid vajab arenenumate rahvaste järelvalvet, abi. Taoline abi, kontroll, aga muudab rahvad sõltuvaks ning abistajate võim ja maavarad suurenevad.

Uusaja alguses toimus nihe senises klassipõhises maailmas – sotsiaalse klassikuuluvuse kõrval muutus järjest olulisemaks ka rahvuslik identiteet ja kuuluvus. (Leerssen 2000: 273) Rahvuslikud stereotüübid kinnistusid ja süstematiseeriti. Valgustusajastu erinevad katalogiseerivad, kirjeldavad entsüklopeediad panid aluse esmastele rahvuslikele stereotüüpidele. (Leerssen 2000: 272 – 273) Entsüklopeedia tüüpi raamatud koondasid erinevate rahvaste lühikirjeldusi, mis süstematiseeriti konkreetse rahva paiknemise geograafia ja sellest tuleneva kliima järgi. Lähenemine, mis on tuntud kui kliimateooria leidis, et rahvuse karakter, temperament olid otseses sõltuvuses oma füüsilisest paiknemisest. Ideaal paiknes kusagil põhjapoolkera keskel (Zacharasiewicz 2010: 73), kusagil Kesk-Euroopas. Valgustusajastu entsüklopeediate kirjutajad tavatsesid kõige paremaks kliimaks (inimese vaimse ja füüsilise arengu sesiukohalt) pidada etnotsentristlikult oma koduriiki. Millel tihtipeale puudus ka teistele, võõrastele, riikidele omane homogeensus – võõrad kultuurid, riigid olid alati üheselt määratavad, samas kui oma koduriik oli liiga mitmetahuline, et sellest üldistavalt kirjutada. (Zacharasiewicz 2010: 94)

20. sajandil muutub rahvuslike stereotüüpide uurimine järjest analüüsivamaks. Kui sajandi alguses uuritakse humanitaarteadlaste poolt pigem kirjeldavaid teemasid (ala hispaanlased Inglise kirjanduses), siis sajandi keskpaigas toimub muutus. Rahvuskujutuste uurimine muutub analüüsivamaks, tekib arusaam, et rahvus on kultuuriline konstruktsioon. Siiski ei olnud imagoloogia ja rahvuste uurimine 50. – 60ndail väga populaarne, muutus tekkis alles 80ndail, kui üleüldiselt otsiti, analüüsiti

kirjanduses, kultuuris erinevaid konstruktsioone. (Leerssen 2000: 270 – 271)
Rahvused on ainult üks paljudest oma-võõras, mina/meie-nemad käsitlustest.

Võõra kujutamine käib alati vastandudes enda kujutamisega – võõras on seda, mida meie ei ole ja vastupidi (Leerssen 2000: 275). *Võõrapildid, võõrakäsitused /.../ ütlevad sageli rohkem oma autorite endi kohta, on seega endapildi, iseenda identiteedilooma teenistuses.* (Lukas 2000: 27 – 28) Siiski ei ole *suhteparadigma oma (auto-imago) ja võõra (hetero-imago) vahel alati taandatav positiivse oma ja negatiivse võõra vastandamisele, vaid võimaldab kasutada väga erinevaid lähenemisviise ja taktikaid võõra mentaalseks konstrueerimiseks.* (Veizenen 2013a: 19) Võõras on alati vaadatud enda etnotsentristlikust seisukohast, oma eluviis on alati õigeim ning lähemad ja kaugemad naabrid on elust kuidagi vildakalt aru saanud – võõrast laites konstrueeritakse ennast.

Rahvuslikud tüübid on oma-võõra suhete mentaalsete konstruktsioonide avaldused. Rahvusliku mõtlemise algusaegadel, 19. sajandil, kujunes rahvuslikkusest teatav kirjanduse mõõdupuu – kirjandus ei olnud enam rahvusülene nähtus, vaid manifesteeris rahvuse olemust sõnas. Kirjandus oli rahva hääl ja oli olemuslikult kooskõlas oma kultuuri ja traditsiooniga. (Leerssen 2000: 274) Imagoloogia järgi ei ole erinevate rahvuste kujutamine kirjanduses (ja kultuuris laiemalt) ainult autori fantaasia ja andekus, vaid viitab *kahtlemata ka üldisele kultuurilisele eelteadmisele, ning mis väljenduvad eelarvamustes, stereotüüpides ja klišeedes, mida taastoodavad kirjanduslikud tekstid.* (Veizenen 2013a: 19) Kirjandus kui kirjeldav kunst on eriti soodus pinnas (kirjelduslike) stereotüüpide, kuvandite leidmiseks. (Leerssen 2000: 268)

Imagoloogid leiavad, et tekstides on võimalik eristada faktiliselt kindlaid ütlusi kui ka kultuuris juurdunud stereotüüpe (Kõvamees 2008: 14). Rahvustele omistatavad omadused ja tavad vormuvad diskursuse siseselt, mitte sotsiaalses reaalsuses. Seetõttu on ka imagoloogia huvitatud rahvuste kirjeldamise diskursusest kui sellisest,

mitte sellest, milline mingi rahvus (väidedavalt) 'reaalselt' on. Imagoloogia uurib rahvuste laialt levinud, kõigile tuntud, kuid siiski kujuteldavaid aspekte. Reeglina need kujuteldavad aspektid (kujudid, stereotüübid, klišeed) eraldavad rahvuse teistest oma eripärasuse või talle omase tüüpilisuse (*effet de typique*) tõttu ning motiveerivad rahvuse (ja selle esindajate) tegusid, sotsiaalset keskkonda jmt kindlaks kujunenud moraalsete, psühholoogiliste mõjutajatega. (Beller, Leerssen 2007: xiv) Tuleb meeles pidada, et stereotüüpid, kuvandid ei ole eraldiseisvad objektid, vaid kuuluvad alati konteksti, seetõttu on teksti enese analüüsimise kõrval oluline ka keskenduda ajaloolisele kontekstile (Kõvamees 2008: 13). Siiski ei ole eesmärgiks uurida kujutatu tõelevastavust (*milline mingi rahvas tegelikult on*), vaid mingi rahva kujutamise viisi. (Kõvamees 2008 : 14) Oluline ei ole, see mida keegi kellegi kohta ütleb, vaid kuidas ta seda teeb – mis on käibelolevate stereotüüpide tagamaad, kuidas tajutakse teist.

Struktuurist

Rahvuslikele karakteritele omistatud omadused ei ole nõ juhtumi-põhised, vaid neis on näha teatav struktuur. Rahvused paiknevad üksteise jaoks kolmel põhiteljel – põhi/lõuna, tugev/nõrk, keskus/perifreeria. (Leerssen 2000: 267)

- 1) Põhi-lõuna – põhi kui külm, asjalik ja individuaalne. Lõuna kui soe, ekstrovertne, spontaane, sensuaalne. Vastandus kehtib igasuguse geograafiaga – mis ühele on põhi, see järgmisele on lõuna jne. (Leerssen 2000: 275-276) Kuigi tegemist on ühe vanima vastandusega, siis teatav muutus põhja ja lõuna tajumises toimus alates 1940ndatest. Seoses dekoloniseerimisega tõusis keskmesse majanduslik aspekt – valdavalt põhjapoolkeral paiknevad industriaalsed rahvad (arenenuma tehnoloogia ja sõjaväega) vastandusid endistele kolooniatele, mis valdavalt paiknesid lõunapoolkeral. (Arndt 2007: 389)

Eesti puhul tasub tähele panna ka ida-lääs teljel paiknemist. Kui põhi-lõuna vastandus keskendub kliimatilistele (tänapäeval ka majanduslikele) erinevustele, siis ida-lääs rõhutab kultuurilist erinevust. Ida kui müstiline Orient. (Beller 2007b: 315) Külm sõda on kinnistanud ka Euroopa jagunemise idaks ning lääneks, lihtsaim piir

jookseb endise Nõukogude Liidu ja satelliitriikde piiridel. Ida-Euroopa on saanud teatava müstilisuse aura, olles ülejäänud Euroopast vaimselt ja poliitiliselt ära lõigatud, kadus kontakt, mis on pärast Nõukogude Liidu lagunemist vajanud taastamist.

- 2) Tugev-nõrk – halastamatu, julm, efektiivne vs sümpaatne ja romantiline kujutamine. See vastandus sõltub kõige rohkem konkreetse hetke poliitilisest olukorrast – sakslased võivad olla nii romantismisajastu poeedid kui hilisemad preisi kindralid, iirlased on nii romantiseeritud looduslapsed, kui ka halastamatud vabaduse eest võitlejad, terroristid. (Leerssen 2000: 277)
- 3) Keskus-perifreeria – dünaamilisus, areng vs aegumatus, tagurlikkus, traditsioonilisus, loodustlähedus. (Leerssen 2000: 277) Keskusele omistatakse eesrindlikku tulevikku vaatamist, kui kaugemad kohad on „jäänud ajast puutumata“ või lausa tagurlikud. Keskusel on võim ja teadmised, sinna on kogunenud teadusasutused ja äritegevus, toimub elav kultuurielu (teatrid, kirjastajad jmt). Keskus on ühiskonna eliidi kogunemiskoht. Vastanduv perifreeria võib olla nii piiriäärne maakoht kui ka lihtsalt piirkonnad ilma võimu ja kultuuri võrgustikuta, näiteks linnaäärsed slummid ja tööstuspiirkonnad. Vastanduse puhul ei ole oluline mitte ruumiline paiknemine keskuse suhtes, vaid võim ja prestiiž. (Leerssen 2007: 278) Nii keskus kui ka perifreeria võivad olla positiivse kui ka negatiivse alatooniga – keskus võib olla ka dekadentlik elupõletamise koht ning perifreeria võib sellele vastanduda terve mõistuse kantsina.

2.1 Põhimõisteid

Rahvus

Joep Leersseni järgi on rahvuse kontseptsiooni taga kolm peamist hoovust – ühiskond, kultuur ja rass. Ühiskond kui inimesed, kes elavad koos, suhtlevad ja jagavad samu majanduslikke ja poliitilisi tingimusi. Kultuur kui inimesed, kes jagavad sama keelt, sotsiaalseid kombeid ja ajaloolist mälu. Ning rass kui inimesed, kes põlvnevad samast kohast ja on jaganud kultuuri mitmete põlvkondade vältel. Aja

jooksul on rõhutatud erinevaid aspekte, mis on kaasa toonud muutusi mõisteväljal ja rahvuslikuse erinevaid tõlgendusi. (Leerssen 2006: 16) Rahvuslikkus kui poliitiline, riiklik valitsejate-alluvate süsteem ja rahvuslikkus kui teatav identiteet ja eristumine oma lähematest ja kaugematest naabritest. (Leerssen 2006: 22) *Rahvuslik identiteet luuakse teise kultuuri najale, end teisele vastandades.* (Kõvamees 2008: 13)

Stefan Berger (2009: 21) toob välja, et kollektiivne identiteet võib olla ruumiline, kohal põhinev, või siis mitte. Mitte-ruumiline identiteet on seotud soo, rahvuse, rassi, religiooni jmt. Muidugi mõista, ei ole enamik selliseid kategooriaid puhtalt ruumilised või siis mitte-ruumilised, vaid sisaldavad mõlemaid elemente. Rahvus, mis Bergeri esmase liigituse järgi on mitte-ruumiline kategooria – on, vähemalt Euroopas, suuresti seotud ka ruumilise maailmaga – oma kodumaaga, kohaga, kust ollakse pärit, isegi kui paiknetakse hetkel mujal.

Stereotüüp, karakter, kliše

Stereotüüp, karakter ja kliše on mõistetegrupp, mis on tihedalt üksteisega seotud, üksteiseks üleminevad. Rahvuslik karakter on teatav omaduste kogu (välimuse eripärad, iseloomujooned jmt), mis omistatakse rahvale, näiteks prantslaste baretid, lõunamaine kirglikkus jne. (Leerssen 2000: 273) Rahvuste ja nende karakterite määramine, katalogiseerimine, kirjeldamine Valgustusajastul ja hiljem, on need kinnistanud kultuurilisse alateadvusesse ja tekib stereotüüp, mis omakorda muutub klišeeks – vormellikuks lauseks, väljendiks, mille sisule tihtipeale ei mõeldagi. (Beller 2007a: 297) Stereotüüp ei koosne faktilistest teadmistest, vaid üldtunnustatud, hinnangulistest omadustest, mis üht rahvust teistest eristab. See miski peab olema piisavalt märkimisväärne, eksootiline, et eristuda ülejäänud Euroopast, samas olema piisavalt levinud, et teha üldistusi: „x on sellele rahvale tüüpiline, omane“. (Leerssen 2000: 283-284) Stereotüüp tekib eelnevale toetudes, viidates – alateadlikult on kujund juba omistatud ja seda kinnitatakse. Stereotüüpe ei ole võimalik tagasi viia empiirilise kogemuseni ega kindla tekstini – tegemist on laialdaselt levinud teadmise, arvamustega, ilma konkreetse autori ja taustata.

Stereotüüpide võlu peitub tuttavallikkuses, äratuntavuses, mitte empiirilises tões. (Leerssen 2000: 280)

Rahvuslikud stereotüübid moodustuvad tekst-objekt-lugeja kolmnurgas (mitte ainult representeeriva teksti ja representeeritava rahvuse vahel). Lugejal on olemas eelnev reaalne või loetud kokkupuude kujutatuga – ta suhestub sellega, nõustub toodud stereotüübiga või tekib lahkeli. Lugeja, teksti ja kujutatava rahvuse vahel tekib eelnevate kogemuste ja uue (või tuntud) info kinnitamine või ümberlükkamine ja seeläbi teistsuguse kuvandi kinnitamine. (Leerssen 2000: 281)

Tüüpiline (*effet de typique*)

Tüüpilisus on ainult sellele rahvusele omistatud omadus, mis eristab seda kõigist teistest maailma rahvustest. Kujutluslik representatsioon rahvusest omistatakse selle indiviididele – nt tüüpiline eestlane on vaikne ja töökas. Aspekt peab olema tunnetuslikult piisavalt tavaline, äratuntav, et seda kõigile indiviididele üldistada, samas ka piisavalt eriline, et eristada teistest rahvustest – rõhutatakse nii tüüpilisust, tavapärasust kui ka silmapaistvust sama-aegselt (nt Hispaania härjavõitlused). (Leerssen 2007: 450 – 451; Leerssen 2000: 284)

Imageem

Stereotüübid, rahvuslikud kuvandid on sõltuvuses ajaloolisest kontekstist, nad muutuvad vastavalt geograafilisele kontekstile, poliitikale ja ütlejale. Kuid konkreetsel hetkel vananenud stereotüübid ei kao kasutuselt, vaid talletuvad kultuurimällu ja vajalikul hetkel aktiveeruvad nad uuesti. See muudab stereotüübid äärmiselt ambivalentseks, ühe rahvuse kohta võib öelda täiesti vasturääkivaid asju (romantilised luuletajad sakslased vs sakslased kui preisi kindralid). Kõik rahvuse kohta käibel olnud stereotüübid moodustavad *imageem*'i – omamoodi ambivalentse, vastuolulise koondkuvandi. Parasjagu käibel oleva stereotüübi, rahvusliku kuvandi

taga on alati peidus binaarsed vastuolud, mis annavad pinnast irooniaks ja klišeedeks. (Leerssen 2000: 278 – 280)

Auto-imago/Hetero-imago

Auto- ja hetero-imago mõisteid on eesti keeles kasutatud otselaenuna, kui ka tõlgitud enda-, võõrapildiks, enda-, võõrakujundiks (Lukas 2000: 29, Kõvamees 2008: 17), siia juurde sobitub ka enda-, võõrakuvandi mõiste. Vähem on levinud Tarvi Talve pakutud vaste „käsitus“ (Talv 1992). Siinses töös kasutan ma nii imagot, pilti, kujundit kui ka kuvandit sünonüümsete mõistetena.

Lühidalt kokku võttes märgib auto-imago suhtumist oma kultuuri ja hetero-imago suhtumist teise kultuuri. Rahva endakujund mõjutab alati seda, kuidas nähakse teist kultuuri. (Kõvamees 2008: 16) Tekstis on alati olemas mõlemad pildid, kasvõi vaikimis vastandusena – nemad on sellised, sest meie seda ei ole. Nagu stereotüüpki võib rahvuse endakujund ajas muutuda vastavalt ajaloolisele kontekstile – pildid, kuvandid on sõltuvuses poliitilisest olukorrast. Vastavalt poliitilis-ajaloolisele olukorrale muutub ka endapilt (näiteks 1920ndatel muutunud eestlase paradigma, kus ohvri asemel hakati nägema iseseisvat riiki) (Kõvamees 2008: 18). Haruldane pole ka juhus, kus võõrapilt muutub endapildiks – rahvuskultuurist võõrdunud koloniseeritud hakkavad ennast nägema läbi koloniseerija kujundatud võõrapildi. (Kõvamees 2008: 18)

3. „Minu“-sari ja eestlaste tänapäevane endakuvand

Käesoleva töö viimases peatükis analüüsin eestlaste endakuvandit ja selle kujutamist „Minu“-sarja teostes Lääne-Euroopa taustal. Esimeses alapeatükis vaatan, kuidas seni on käsitletud eestlaste endakuvandit. Seejärel jätkan konkreetsete teoste analüüsiga. Analüüsitavaks materjaliks kasutan alates 2007. aastast Petrone Prindi poolt avaldatut „Minu“-sarja. Ma lähenen materjalile geograafilis-kultuuriliste piirkondade kaupa ja kasutan kõiki raamatuid, mis olid ilmunud detsembriks 2014 ja on kirjutatud siinses töös käsitletud piirkondadest. Euroopa jaguneb ajaloolis-kultuurilistel ja ka geograafilistel põhjustel neljaks – Põhja-Euroopa, Lääne- ja Kesk-Euroopa, Lõuna-Euroopa ja Ida-Euroopa. Kui esimesed kaks piirkonda on võrdlemisi selgepiirilised ja ka ajalooliselt, geograafiliselt⁹ hästi tajutavad, siis Ida-Euroopa ja Kesk-, Lääne-Euroopa on raskemini määratletavad.

Üks võimalus Ida-Euroopa läänepiiri tõmbamiseks on poliitilisest ajaloost lähtudes järgida endise Nõukogude Liidu ja satelliitriikide piire, kuid kus lõpeb kultuuriliselt tajutav Euroopa. Euroopa Liidu liikmesriigid on liiga vähehõlmav piiritlus, Eurovisiooni lauluvõistlus jällegi jääb liiga laiaks ja pealiskaudseks. Kui Venemaa lääne piirkonnad saab veel võrdlemisi üksmeelselt Euroopa alla kuuluvaks lugeda, siis kas Albaania on ka veel Euroopa – geograafiatunnis on, aga kas ka kultuuriliselt, iga inimese tunnetuslikul¹⁰ (Schenk 2013) Euroopa kaardil... Kesk- ja Lääne-Euroopa on teine väga raskesti määratletav piirkond. Ajalooline Kesk-Euroopa poolitati Külma sõjaga ja Nõukogude Liidu poolele jäänud Kesk-Euroopa on selle poliitilise piiri järgi Ida-Euroopa, samas geograafilised vahemaad muutuvad Lääne ja Ida vahel pea olematuks. (Hvostov 2005: 21) Ajalooliselt on Euroopa tunnetuslikku jagunemist mõjutanud ka kristlus – katoliiklik ja protestantlik Lääne- ning Põhja-Euroopa ja õigeusklik Ida-Euroopa (Bracewell 2008: 66).

⁹ Lõuna-Euroopa kui Alpide lõuna poole jäävad alad (Önnepalu 2005: 12) ja Põhjamaad kui Skandinaavia.

¹⁰ Tunnetuslik kaart – *cognitive map*, *mental map* – ruumiliste teadmiste representatsioon inimese ajus. Psühholoogiast pärit termin, mille on kasutusele võtnud ka geograafia, ajalugu ja antropoloogia. Ajaloos kasutatakse kollektiivsete geograafiliste kontseptsioonide ja makro-regioonide uurimisel (Schenk 2013). Käesolevas töös iseloomustab Euroopa piirkondadeks jagunemise, eriti Ida-Euroopa ja Kesk-Euroopa, tinglikust. Nõukogude Liit ja selle lagunemine on muutnud inimeste Euroopa tajumist, tõeskesse piiri demokraatliku lääne ja endiste kommunistlike riikide vahel.

Euroopa kui mõiste ähmastumisest ja erinevatest tähendustasanditest – kultuurilisest, poliitilisest ja geograafilisest – räägib pikemalt Andrei Hvostov (2005: 13 – 45). Ta toob välja, et *Euroopa mõiste venitatus tuleneb selle politiseeritusest. Kuna poliitilised eesmärgid muutuvad, siis nihkub vastavalt nendel ka „Euroopa” ise.* (Hvostov 2005: 23) Praegu püüeldakse võimalikult ühtse ja ühendatud Euroopa (Liidu) poole, kuid tahes-tahtmata ei saa ilma poliitilise ja tunnetusliku Euroopa jagamiseta erinevateks piirkondadeks. Euroopa kui kultuur vajab enda kõrvale teist, metsikut, poolt, hetkel nähakse sellena Ida-Euroopat (Önnepalu 2005: 13).

Töös kasutan ma ainult (laias mõistes) Lääne-Euroopa rahvuseid kujutavaid „Minu“-sarja teoseid. Lääne-Euroopana käsitlen ma ilma Nõukogude Liidu kogemusest Euroopa riike. Nõukogude kogemuseks ei pea ma ainult Nõukogude Liidu liikmesriigiks olemist, vaid ka Nõukogude Liidu mõjusfääri kuulunud nõ satelliit-riike. Ida-Euroopa jätan ma käsitlest välja, osaliselt seetõttu, et objektiivset idapiiri on raske tõmmata, peamiselt aga seetõttu, et eesti kultuuri suunitlus on läbi aegade olnud pigem läänesuunaline, nagu ka meie endakuvand. Ma jagan materjali kolmeks suuremaks grupiks – ajaloolis-geograafiliselt võrdlemisi selgepiirilised Põhja-Euroopa ja Lõuna-Euroopa ning nende vahele jääv Kesk- ja Lääne-Euroopa.

Esimene alapeatükk keskendub eestlaste senisele endakuvandile, järgnevad aga erinevate piirkondade hetero-imagode tutvustamised „Minu“-sarjast lähtuvalt, nii nagu eestlased neid näevad. Iga alapeatükki (peale esimese ja viimase) alustan ma selle piirkonna kohta kirjutatud „Minu“ raamatute nimekirjaga ja nende paarilausealise tutvustusega. Alustan geograafiliselt lähimast Põhja-Euroopast, millele järgnevad Kesk- ja Lääne-Euroopa ning Lõuna-Euroopa. Peatüki lõpus analüüsin eestlaste eelenvates alapeatükkides välja toodud võõrakuvandeid ja tekstis peituvat endakuvandit, nende omavahelist seost. Seeläbi saab kirjeldada teatavat nõ tüüpilise (*effet de typique*) eestlase stereotüüpi, nii nagu see avaldub „Minu“-sarjas.

3.1. Eestlaste senine endakuvand

Siinses alapeatükis toon ma välja eestlaste senise endakuvandi ajaloo – kuidas ajalugu ja erinevad võõrvõimud ning nende võõrakuvandid on mõjutanud meie arusaama endast. Ajalooliselt on Eesti alad olnud seotud saksa ja vene kultuuriruumiga, geograafiliselt ja ka soome-ugri sugulusrahva kaudu oleme seotud Põhja-Euroopaga. Sealjuures tuleb tähele panna, et meie endakuvand soodustab pigem lääne-põhja-suunalist eestluse vaatlemist, kui idasuunalist, vene mõjudele toetuvat.

Eesti kultuuriruum on olnud 13. sajandist alates seotud lääne kristliku kultuuriruumiga. Baltisakslaste kohalolu ja nende kontaktid Läänega on kaasanud Eesti alad kõikidesse suurematesse Euroopa kultuurilistesse liikumistesse (reformatsioon, valgustus, rahvuslik liikumine jmt). (Jansen 2004: 411) Eesti kuulub luterlik-protestantliku lääne kultuuriruumi, rääkimata noor-eestilikust püüdlemisest Euroopasse. Venemaa on olnud samas suurim võim siinses piirkonnas – eestlased iseseisvusid Vene impeeriumist, taasiseseisvusid selle jätkust, Nõukogude Liidust. Ilmar Talve leiab, et hoolimata Vene mõjudest siinses piirkonnas (kool, haridussüsteem), tundsid eestlased end rahvusena läände kuuluvana juba ärkamisajal. (Talve 2004: 526) Venemaa ja tema valitsejate poliitiline tegevus on olnud eestluse säilitamise üks suurimaid ohte – nii tsaaririik, kui ka Nõukogude Liit on läbi viinud venestamiskampaaniaid. Eestluse suurim oht on olnud sulanduda slaavlusesse – see on ilmselt üks suurimaid põhjuseid, miks Vene mõjudest end distantseeritakse, seda enam, et ka praegust Venemaad ei peeta kõige ohutumaks naabriks. Samas eestlust läänega siduv baltisakslus on väljasurnud ja enam reaalselt ohtu ei kujuta. (Ross 2008: 50 – 51)

Kuigi Eesti ei kuulu traditsiooniliselt Põhjamaade hulka, on üldtuntud fakt, et meie ühiskondlik-poliitiline suunitlus on põhjamaise suunaga, see kajastub näiteks ka hiljutistes valimislööngites (Reformierakond ja Eesti kui „uus põhjamaa“), kuid idee ise ei ole uus. (Kuldkepp 2015: 2; Mikita 2013: 119) Ka eesti suhet Ida-

Euroopaga on meedias palju kajastatud – üritatakse ennast distantsseerida, olla „parem“, läänelikum. Suundumus on samuti vana (nagu enamik stereotüüpe) – Baltikum ja Eesti alad kui tsaari-Venemaa „aken Euroopasse“), okupatsiooniaegne Eesti NSV kui sotsialismileeri lääs, läänelikem koht.

Püüe läände, Euroopasse on olnud eesti kultuuri sõnastatud suundumus. Selgeimalt on selle välja öelnud „Noor-Eesti“ rühmitus – *Olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks!* (Noor Eesti I album 1905: 17) Eesti kuulub ajalooliselt luterliku Lääne-Euroopa kultuuriruumi. Pikaajaline seotus (balti)saksa kultuuriga on mõjutanud meie enda nägemist, aga ka ärkamisaegset rahvuskultuuri. Ennast nähakse sarnasena pigem individualistliku luterliku, väikestest (või hoomatava suurusega) rahvusriikidest koosneva läänega, kui õigeuskliku ja massiivse Venemaaga. Marika Kirch rõhutab eestlaste euroopalikku olemust vastandades seda Venemaale – *Eesti taasiseseisvumine rõhutas veelgi tsivilisatsioonipiiri olemasolu ja olulisust Narva-Piirissaare joonel* (Kirch 2003: 156).

Ärkamisaegne ja Teise maailmasõja eelne eestlaste endakuvand on tugevalt seotud baltisaksa talupojakuvandiga (Jansen 2004; Lukas 2000: 27). Saksa haridusega eesti varased kultuuritegelased (Jakobson, Hurt, Hermann jt) võtsid eestlaste kirjeldamisel omaks baltisaksa estofiilide võõrakuvandi positiivsed omadused – õige eestlane oli vaikne, töökas, aus talupoeg. Üldiselt orienteeruti *euroopaliku haritud talupoja ideaalile* (Jansen 2004: 422 – 423), tekkis imago, mille eesti rahvusteadvuses kinnistunud stereotüüp on Vargamäe Andres (Kõvamees 2008b: 149). Sama suund jätkus ka Nõukogude võimu all olles – vaikne, töökas eesti talupoeg, kes vastandub lärmakatele ja hoolimatutele vene kolhoosnikele. Toimus aktiivne vastandumine võimul olevale Võõrale, sama mudel, mis oli tuttav juba ärkamisajast.

Andres Langemets on eestlaste Euroopasse püüdlemise põhjendusi ja eesmäärke kahtluse alla seadnud. Ta leiab, et see püüd on vildakatel alustel –

Kuskil ebamäärares taga- või alateadvuses oleme tänaseni ahistatud teatavast seisustemälust – me ei käsita Euroopat mitte antiikliku ja kristliku kutuurivaimu keskusena, vaid seisusena, kuhu maarahval peaks asja olema n.-ö. geograafilise ürgõiguse alusel. (Langemets 1995: 389)

On olemas küll soov saada Euroopasse (seal hulgas ka poliitilisse Euroopa Liitu), kuid keskmes ei ole püüdlemine euroopaliku kultuuri- ja väärtusühiskonna poole, vaid majanduslik-poliitiline tunnustusvajadus.

90ndatel tekkis nihe, arusaam, et nii üheülbaliselt (vaikiva, kannatava ja uhke eesti talupojana) ennast Euroopasse turustada ei saa, on vaja muuta oma rahvusimago, seda kuidas me ennast näeme. Marju Lauristini järgi

säilis eestlus kui identiteet totaalse mudelina totaalses vastupanus. Niisiis on eestlus kui identiteet pikka aega, ja võib-olla isegi tekkemomendist alates kujunenud ja säilinud kollektiivse vastupanu identiteedina. /.../ Me oleme jõudnud oma arengus punkti, kus ühelt poolt ei saa eesti rahvus säilida ja Eesti riik arenenda, kui puudub oma identiteet. Teisalt ei saa aga enam pimesi järgida olemasolevat traditsiooni, mis ehitati üles juba möödunud sajandil, ärkamisajal, ning lähtuda nendest vastanitest, millele rajati emakeele, kultuuri ja isamaa mõisted. (Lauristin 1997: 117)

Marju Lauristin loodab, et tekib teatav „kriitiline, loov eestlus“, mis aitab eestlatel ennast näha eurooplase silme läbi. Kogu Eesti identiteeti ei saa luua ajaloole („700 aastat orjaaega“) ja kaduvale talupojakultuurile – on vaja uuesti sõnastada eestluse olemus sellisena nagu see on tänapäevases, muutuv (ja tollases tekkivas info-) ühiskonnas (Lauristin 1997: 118 – 120), tuleb vaadata tulevikku, mitte minevikku. Lauristin ei taha, et eestlus kui selline jääks kinni põlise, töödrügava talupoja kuvandisse – eestlane olla saab ka teisiti.

Mulle tundub, et tänapäevaks on soovitud nihe, ümbermõtestamine, toimunud või igatahes toimumas (kuigi tööka talupoja stereotüüp ei ole kuhugi kadunud). Valdur Mikita on teinud ühe katse uut eestlust sõnastada. Oma teoses „Lingvistiline mets“ (Mikita 2013) on ta eestlast kirjeldanud kui arhailist metsarahvast, kellel on veel säilinud kontakt loodusega erinevalt ülejäänud Euroopast ning see eristab meid kõigist teistest. Samas on Eesti riigi identiteet järjest enam innovatiivsuse ja e-riigi arengutega seotud. Mikita on need kaks äärmust kokku võtnud: *Eestlase enesekuvand tänapäeval on lihtne ja ühemõtteline: modernne rahvas, kel on arhailised juured.* (Mikita 2014: 3) Mulle tundub, et on tekkimas kaks eestluse imageemi poolust. Seni on keskmis olnud baltisaksa võõrakuvand, vaikne, tööd rügav talupoeg. Selle kõrval aga on toimunud teatav (tagasi?)pöördumine soome-ugri arhailise identiteedi juurde modernsemas kuues – digitaalsesse kõrgkultuuri kuuluv metsarahvas. Järgnevalt vaatangi, kas ja kuidas see väljendub „Minu“-sarjas, nõ tavaliste eestlaste poolt kirjutatud Euroopa kogemise lugudes.

3.2. Põhjamaad

Kasutatud raamatud:

- Rita Ahonen „Minu Stockholm. Vanniga merel“ – nüüdseks oma kooli juhatajaks visati 80ndatel Nõukogude Liidust välja, raamat algab tema kohanemisega kapitalismi ja võrdõiguslikusega, ning jõuab lõpuks välja tänapäeva.
- Mae Lender „Minu Taani. Tuuline teekond keelatud maal“ – keskealine naine läheb sõbranna kutsel Saksamaale tööle, kuid leiab püsiva töö (esialgu illegaalina) hoopis Taani väikelinnas kodukoristajana.
- Kati Nielsen „Minu Kopenhaagen. Jalgrattarapsoodia“ – üksikemast karjäärinaine tutvub internetiportaalis taanlasega. Pärast mõningast kurameerimist kolib ta koos väikelapsega uue mehe kodulinna Kopenhaagenisse.
- Tarvo Nõmm „Minu Island. Tule ja jää sümfoonia“ – muusik ja äriimees läheb sõbra kutsel Islandile muusikakooli õpetajaks. Kohapeal suhtleb väga palju teiste kohalike eestlastega ja kirjutab pigem ringreisidest oma

sõpradega, Islandi inimeste stereotüüpset kujutamist on väga vähe, see-eest pöörab ta palju tähelepanu loodusele.

- Kaja Saksakulm Tampere „Minu Soome. Üksinda omade seas“ – ülikooli õppejõud läheb esialgu aastaks, Eesti ja Soome vahel pendeldades, Tampere ülikooli õppejõuks. Peagi jääb ta püsivalt Soome õpetama.

Põhjamaadest kirjutajad on kõik täiskasvanud inimesed, kel on mälestused Nõukogude perioodist. Oma ühiskondliku staatuse poolest on nad siiski erinevad – esindatud on nii kohalike poolt kutsutud õppejõust intellektuaal, armastuse pärast lahkuv äriinimene kui ka tasuvama töö ja parema majandusliku toimetuleku nimel Eestist lahkuv müüja/koristaja.

Järjest raamatuid lugedes jäävad korduma teatavad märksõnad, omadused, mida omistatakse kohalikele ja vastandatakse koju jäänud eestlastele, eesti ühiskonnale. Järgnevalt tooksin tabeli kujul välja enim levinud aspektid Põhjamaade kujutamises:

	Taani	Kopenhaagen	Soome	Stockholm	Island
Ausus (ka mitte varastamine)	+	+	+	+	+
Ühiskondlik hoolivus/inimeste väärtustamine/abivalmidus	+	+	+	+	+
Edukuse taunimine	+	+		+	
Konfliktikartus/otsustamise vältimine			+	+	
Tagasihoidlikkus	+		+	+	
Säästlikkus	+		+		
Aeglus/rahulikkus	+	+	+	+	
Otsekoheus	+	+		+	
Bürokraatia	+	+	+	+	

Tabel 1

Enamik välja toodud jooni – rahulikkus, aeglus, tagasihoidlikkus jmt – sobivad klassikaliste põhjasuunaliste stereotüüpidega. Konfliktikartlikuna kujutamist saab seostada 20. sajandi ajaloosündmustega. Rootsi kes on tundud oma neutraalteedipoliitika poolest, ning Soome, kes üritas Teise maailmasõja järgsel ajal Nõukogude Liiduga laveerides oma iseseisvust säilitada, tehes nii mõningaidki kompromisse. Kõikides raamatutes kujutatakse siiski heaoluriigi kodanikke – inimesi, kel pole midagi juurde vaja ja kes puhtast austusest riigi ja kaaskodanike vastu käituvad alati nii nagu peab, ilma süsteemi vajalikkuses, asjakohasuses kahtlemata. „Minu“-sarjas ilmnev põhjamaine hetero-imago kirjeldab moodsat skandinaavlaste stereotüüpi – tüüpiline põhjamaalane on vaikne, rahulikult kõrgeid makse maksev teadlik kodanik, kes järgib punktuaalselt seaduseid ja tegeleb heategevusega. Kogu elu on korraldatud lähtudes demokraatiast ja võrdõiguslikkusest, mis tüüpilisele põhjamaalasele on enesestmõistetav. Vajadusel pöörduakse riigi poole probleemide rahumeelseks lahendamiseks, mitte ei hakata protestima.

Tabelis toodud märksõnad esinesid tekstis pigem vaikiva vastandusena Eestile ja eestlastele. Nagu tabelist näha rõhutati kõigis raamatuis korduvalt hoolivust – seda nii ühiskondlik-riiklikul tasandil kui ka kodaniku tasandil. Soomes (Saksakulm Tampere 2009: 45 – 49) ja Rootsis (Ahonen 2013: 137) paneb imestama erivajadustega lapse tavakoolis käimine ja üleüldine ühiskonda integreeritus. Taanlaste puhul märgib hoolivust üleüldine heasoovlikkus ja abivalmidus, teistega arvestamine – keegi ei ütle kellelegi ei, kõik püüavad aidata nii oma kogukonnas kui ka vabatahtliku tööga. Islandlastele olla iseloomulik sõita sadakond kilomeetrit lihtsalt selleks, et sõbrale paar õlut viia (Nõmm 2009: 105 – 106). Kirjutajad imestavad inimeste sallivuse ja abivalmiduse üle – Nõmm isegi ütleb välja, et midagi taolist ta Eestis ei teeks. (Nõmm 2009: 106)

Kirjutajaid pani imestama ka inimeste ausus ja seda rõhutati mitmel juhul. Nii leiab Mae Lender (2010: 45), et *iga taanlane on nagu politseinik*, Saksakulm Tampere (2009: 17) arvab, et *igast soomlasest võid oodata kiivat seadusesilma*, Tarvo Nõmm

kirjeldab läbi raamatu, kuidas Islandil keegi uksi ei lukusta ja kuritegevus on sama hästi kui olematu. Islandlaste ausus ja sellest tulenev usaldus on nii üldine, enesestmõistetav, et äriomanikud ei vaevu võõraid üksi jättes isegi kassasahtlit sulgema (Nõmm 2009: 148 – 149). Seadusekuulekus ja ülim ausus, mis seostub otsapidi ka otsekohesusega tuuakse tihtipeale esile negatiivses kontekstis – näiteks soomlaste „kitumine“ kaasliiklejate peale (Saksakulm Tampere 2009: 17). Kodanike süsteemse kaebamise (või siis liigse seadusandja poole pöördumise) üle kurdab ka Rita Ahonen peatükis „Kaebuste kuningriik“ (lk 154 – 158): *kaebamine on paljude rootslaste arvates demokraatia väljendus* (Ahonen 2013: 154). Ebaviisakas otsekohesuses, taktitundetus aususes süüdistatakse kõige rohkem taanlasi ja rootslasi: *siinne otsekoheesus võib mõnikord ebasõbralik tunduda. Näiteks võib taanlane otse välja ütelda, et ta tänab küll väga aga, sinu kingitud šokolaad ei maitse talle ja et sa võid selle lahkudes koju kaasa võtta.* (Nielsen 2013: 281)

Vastandlikuim paar tekib kiidetud tagasihoidlikkuse ja pigem taunitud edukamate allapoole tõmbamise vahel. Tagasihoidlikkus väljendub näiteks vanade autodega sõitmisel ja üleüldises luksuslikuse taunimises, kuid laieneb ka isiklikele saavutustele ja oskustele. Raamatute autoritele on jäänud mulje, et see ei tulene niivõrd sisemisest tundest, kuivõrd kaaslaste survest ja ühiskondlikust normist, millest ei sobi üle astuda. *Selline lasteraamatu kangeline* (Pipi Pikksukk - K.S) *sündis arvatavasti vastukaaluks Rootsis pikka aega välitsenud jantelagen'ile, mis tõlgituna tähedab kadedat väikluse elureeglit, mille tõttu kollektiiv alavääristab oma edukamat liiget.* (Ahonen 2013: 78)

Kati Nielsen seletab seadust pikemalt:

Jante seadust võib lugeda taani-norra kirjaniku Aksel Sandemose 1933. aastal kirjutatud romaanist – kümme lühikest lauset nagu piibli kümme käsku, mille põhimõtteks on – ära pea end teistest paremaks, me kõik oleme võrdsed. Tänapäeval tundub Jante seaduse sõnastus ühteageu veider ja üleolev: ära arva, et sa oled keegi.

Ära arva, et sa oled sama hea kui meie.

Ära arva, et sa oled meist targem.

Ära kujuta endale ette, et sa oled meist parem.

Ära arva, et sa tead meist rohkem.

Ära arva, et sa oled midagi enam kui meie.

Ära arva, et sinust kasu on.

Sa ei peaks meie üle naerma.

Ära arva, et sa teistele ilmingimata meeldid.

Ära tule meid õpetama. (Nielsen 2013: 200 – 201)

Seadus on kõikehõlmav – hindeid ei panda ja *oluline on saavutada ühtlane keskmine tase*. /.../ Nii unustatakse ära *kõige andekamad ja tublimad*. (Ahonen 2013: 137) Uusi autosid ja muid staatusesümboleid on vähe näha (samas on see kohati tingitud maksusüsteemist). Nii tekibki polaarsus, kus ühes otsas on palju kiidetud tagasihoidlikkus ja teistega arvestamine, teisalt aga leitakse, et liigne tagasihoidlikkus ja teistega arvestamine võib pärssida isiklikku arengut. Kõik ei saa kõiges ühtemoodi head või halvad olla, kuid põhjamaised heaoluriigid üritavad autorite arvates erinevusi (liigselt) tasandada.

Negatiivsena rõhutatakse ka konfliktikartust ja otsustamatust. Kaja Saksakulm Tampere (2009: 112 – 113) kirjeldab eluolu, kus toimuvad pidevad koosolekud, aga otsusteni ei jõuta. Sama räägib ka Rita Ahonen – *demokraatia nime all püütakse sellesse protsessi (otsustamisesse) kaasata võimalikult palju inimesi, sest otsutamine tähendab alati vastutust ja oma seisukoha kaitsmist*. (Ahonen 2013: 82) Mõlemad naised kirjeldavad väga sarnaselt koosolekutel toimuvat: *koosoleku lõppedes ei saagi iga kord aru, kas mingile otsusele jõuti või mitte*. (Ahonen 2013: 82) Saksakulm Tampere aga ei suuda tuvastada hetke, millal need arutused lõpevad ja millal arutuse tulemus otsuseks formuleeritakse. /.../ Kuigi koosolek lõppes minu jaoks ilmselgelt konkreetse otsuseta. (Saksakulm Tampere 2009: 113)

Konfliktikartusest on pikemalt kirjutanud Ahonen:

Rootslased imavad juba emapiimaga sisse ettevaatuse ja hirmu sõna „konflikt“ ees. Ise kutsuvad nad seda neutraalsuseks. See neutraalsus on muidugi kahesaja aasta jooksul hoidnud riigist eemale kõik sõjad! Kõik peavad saama otsustada, kõik peab tsiviliseeritult kulgema ning

kui silmapiiril terendab konflikt, tehakse kiirelt kannapööre ja jäetakse asi laagerduma. Lootuses, et ehk hommik on õhtust targem.
(Ahonen 2013: 82)

Huvitava kõrvalmärkusena võib öelda, et kuigi taanlasi iseloomustatakse valdavalt kui põhjamaiselt külmi ja vaikseid inimesi, siis on nende elustiil pigem stereotüüplikult lõunamaine – tüüpilisele taanlasele meeldib hea toit ja vein, valitseb *hygge*-kultuur. Taanlste jaoks on *elamise mõte on elu nautimises ja mõnuses äraolemises* – *hygges*. (Lender 2010: 225)

Eestlase endakuvand vastandub põhjamaisele ideaalsele demokraatlikule kodanikule pahelisema Nõukogude Liidus karastunud hoolimatu (nii riigi kui ka kaaslaste suhtes) inimesena. Valdav tendents on näha Põhjamaid endast kõiges grammi võrra paremana, seda eriti inimsuhetes, mida näitab ka tabel – kõiki riike/riikide esindajaid nähakse märkimisväärselt hoolivamana kui eestlasi. Valdavalt avaldub endakuvand tekstis vaikimisi vastandusena, tuuakse esile aspekte elust, mida Eestis ei nähta. Mida negatiivsem on mingi eestlastele omistatud omadus, seda julgemalt seda tekstis välja öeldakse. Näiteks: *Rootslased on just parajalt sõbralikud, /.../mitte eestlastele omaselt veidi umbusklikud ja kahtlustavad*. (Ahonen 2013: 190) *Nõukogude periood on Eesti inimese muutnud nutikaks, kuid ka hoolimatuks ja isegi julmaks*. (Saksakulm Tampere 2009: 112) Kati Nielsen kirjeldab oma uut kaaslast vastandades teda eestlastele – *temas ei olnud täiuslikkuse taotlust ja sallimatust, millega senistes suhetes ja kogu mind ümbritsevas keskkonnas kokku puutunud olin*. (Nielsen 2013: 23)

Ahonen ja Lender võrdlevad ka välimust – Rootsi naised ei hoolitse enda eest, ei ole naiselikud, on üheülbalised (Ahonen 2013: 28) ning taanlased lihtsalt ei pööra oma välimusele tähelepanu (Lender 2010: 108). Välimuses ja riietuses mugavust otsiv põhjamaaine naine vastandatakse edeva ja välimusele palju rõhku paneva idaeuroopaliku naisega. Siiski on Lenderi tähelepanek positiivne – poes käimine on

lihtsam, kui ei pea pidevalt välimusele mõtlema, *Eestis on ilmtingimata vaja enne poodiminekut väljaskäimise riided selga panna. Aga riidetest ainuüksi oleks nagu ikka veel vähe, jah – näkku peaks ka midagi lisama.* (Lender 2010: 108) Tonaalsuse vahet seletab aja edasimineku – Ahonen kirjeldab 80ndate lõpu roosas Marati kostüümis ennast, kes oli äsja Nõukogude Liidust välja heidetud. Väärtushinnangud olid tollal paratamatult teised, eriti võrreldes võrdõigusliku ja vabameelse Rootsiga. Lenderi raamatu tegevus toimub juba 21. sajandil ja arusaam, et ka naisel on õigus välja minna teksades ja t-särgis on jõudnud ka Eestisse, kuigi stereotüübi järgi seda Eestis elades ei praktiseerita.

Kuigi eestlaste võõrakuvand Põhjamaade suunas on kergelt alt üles vaatav, ei kiideta siiski kõike heaks. Üldmuljeks jääb, et kuigi kõik on parem ja uhkem kui Eestis, elu on rahulikum, kindlustatum ja inimesed sõbralikumad, peetakse rahulikkuse ja heasoovlikkuse näitamist omamoodi valeks või lausa silmakirjalikuks. Seda eriti näiteks olukorras kus sama heatahtlik naaber sulle politsei kutsus, selle asemel, et ise oma probleemist rääkima tulla (Saksakulm Tampere 2009: 145). Samas leitakse, et tüüpiline eestlane ongi selline, kes ei oska head näha, ega eetiliselt käituda – seda peetakse Nõukogude perioodist jäänud pärandiks. Põhjamaine võõras on ihaldusväärne – tahaks ka olla hoolivam ja ausam, kuid mitte nii ekstreemselt nagu nemad seal. Raske on leppida ka mitte võistlemisega, mitte püüdmisega olla kõiges parim ja edukaim – *ma ei olnud veel suutnud vabaneda harjumusest veatu tulemuse ja esikoha nimel võidu joosta. Olin ju kolmkümmend kaheksa aastat edukultuuri keskel kasvanud.* (Nielsen 2013: 225) Kirjutajad tunnevad, et orienteeritus edule (ja ilule) on Eesti kontekstis negatiivne, aga põhjamaine lihtsalt olemine nii nagu sa oled tundub, ka vildakas. Soovitakse leida mingit vahepealset varianti, mis viiks hoolivama ühiskonnani, aga samas laseks valehäbita nautida ka oma saavutusi (edu ja rikkust). Arvestades Eesti (poliitilist) suunitlust ja enesemääramist Põhjamaade suunal on selline väiksema ja väetima, aga samas nutikama, kavalama venna roll mõistetav.

Põhjamaade kirjeldamisel tõuseb esile pigem ühiskondlik, üldine tasand – riik hoolib, ühiskond on salliv jmt – stereotüüpne põhjamaalane on selline, sest riik/ühiskond soodustab hooliv ja aus olemist. Eestlastest rääkides on keskmes aga individ. Eesti kui selline, ei ole halb, aga eestlased seal riigis muudavad ühiskonna hoolimatuks, edule ja välimusele keskendunuks. Tüüpiline omakasupüüdlik eestlane nagu segaks riigi ja ühiskonna arengut korralikuks põhjamaiseks heaoluühiskonnaks.

3.3. Lääne- ja Kesk-Euroopa

- Vahur Afanasjev „Minu Brüssel. Läbi kukkunud euroametniku pihtimus.“ – autori naine saab tööle Euroopa Parlamendi juurde ja paar kolib Brüsselisse. Esialgu naise palgast elav ja *surematut eesti kirjandust* loov mees saab ka ise peagi tööle euroasutustesse.
- Ann Alari „Minu Inglismaa. Vana ja hea“ – juba 90ndatel Inglismaale õppima minev naine on koos inglasest elukaaslasega sinna võrdlemisi püsivalt elama ja töötama jäänud.
- Jaana Davidjants „Minu Berliin. Pidid kunstnike Paabelis“ – noor graafiline disainer kolib Berliini, et taasavastada kirg oma töö vastu.
- Kristiina Piip „Minu Dublin. Seitse kodu ja kolm bensiinijaama“ – noor neiu kolib Iirimaa, osalt seiklushimust, osalt parema palga pärast.
- Margot Roose „Minu Amsterdam. Normaalne on piisavalt hull“ – neiu kolib pärast õpinguid Inglismaal oma hollandlasest kallima juurde.
- Anu Samarüütel „Minu London. Loomapiinu, inspiratsiooni ja argiilu“ – keskealine naine läheb Inglismaale moe-magistrantuuri õpinguid jätkama.
- Eia Uus „Minu Prantsusmaa. Elu nagu sirelivein“ – kontoritööst tüdinenud noor neiu läheb Prantsusmaale end lapsehoidjana proovile panema, keelt õppima.
- Urmas Väljaots „Minu Pariis. Kuidas moepealinnas ellu jääda?“ – pärast mõningast erialast tööd Eestis läheb noor mees Pariisi oma moe-alaseid õpinguid jätkama.

Lääne- ja Kesk-Euroopast kirjutajad on valdavalt noorema põlvkonna inimesed kui Põhja suundunud. Nende välismaale minek on spontaansem, kaalutakse ja kardetakse vähem, eesmärgiks on pigem enese harimine ja maailma nägemine. Reeglina on tegemist (kõrg)haritud inimestega, kes töötavad kontoris ja otsivad sarnast tööd ka oma uues elukohas või jätkavad õpinguid välismaa kõrgelt hinnatud koolides, ainuke erand on Kristiina Piibu „Minu Dublin“.

Lääne- ja Kesk-Euroopa tekste lugedes jäävad silma sarnased heaoluühiskonnale omased märksõnad nagu Põhjamaade puhulgi. Hoolivus, ühiskondlik aktiivsus ja abivalmidus on ka nende riikide puhul selgelt enim tunnetatud erinevused Eestist. Kui Põhjamaade hoolivus lähtub pigem riigi loodud võimalustest, siis Kesk-Euroopa hoolivus väljendub pigem annetamis-kultuuris. Raamatust raamatusse kordub ka bürokraatia grotesksuse kujutamine, mida vastandatakse inimsõbralikule ja mugavale e-riigile. Siiski nähakse Kesk- ja Lääne-Euroopa inimesi ka töökatenas, tendents, mida Põhjamaade puhul ei olnud. Jällegi koondasin ma märksõnad tabelisse.

	Prantsus- maa	Pariis	Inglis- maa	London	Amsterdam	Berliin	Dublin	Brüssel
Elurõõm	+		+	+	+	+		
Hoolivus	+		+		+			
Ühiskodlik, poliitiline aktiivsus	+	+			+	+	+	+
Töökus	+				+			+
Viisakus	+	+	+	+		+		+
Bürokraatia	+	+		+	+	+	+	+

Tabel 2.

Kui Põhjamaade kujutustes on ühiskondlik aktiivsus seotud väga otseselt sotsiaaldemokraatliku heaoluriigi hoolivusega, siis Lääne- ja Kesk-Euroopas on kesksel kohal ühiskondlik/poliitiline aktiivsus. „Minu Brüsselis“ on see seotud Euroopa Liidu kohaloluga – kõigist liikmesriikidest tulevad inimesed just Brüsselisse protestima. Ühiskondlik aktiivsus, mis väljendub avalikes protestides, demonstratsioonides ja streikides on peaaegu kõigis raamatuis kirjeldatud (erandiks on vaid London). Jaana Davidjants (2014: 80 – 92) on pühendanud oma raamatus „Minu Berliin“ terve peatüki („Hundid söönud, lambad terved“) sakslaste protestikultuuri kirjeldamiseks. Ta alustab lihtsalt:

Olin Berliinis elanud juba poolteist aastat ja teadsin, et berliinlane haarab igal võimalusel loosungi ja läheb õue meelt avaldama. Asi on kaugel Tallinna paarist pensionärist Toompeal. Siinne protestikultuur on elujõuline, tihti ei möödu nädalatki mõne ülesastumiseta. (Davidjants 2014: 80)

Kuid ta kirjeldab ka ülesastumistega kaasnevat vandaalitsemist, ettevõtjate rutiinseid ettevalmistusi 1. mai paraadiks (kinni lautatud ukсед-aknad jmt).

Eia Uusi „Minu Prantsusmaas“ väljendub ühiskondlik aktiivsus (Prantsumaale stereotüüpselt omasena) streikide näol, aga ka perekondlikes poliitilistes vestlustes – *ta suurima kire kohale konkureerivad söök ja poliitika – nagu igal normaalsel prantslasel*. (Uus 2013: 44) Poliitiline meelsus on lausa nii tugev, et täiskasvanud tütar loobub töökohast prestiižses parempoolses ajalehes, sest ta isa on vasakpoolsete maailmavaadetega (Uus 2013: 44). *Prantslased saavad oma poliitikanärvi emapiimaga*. (Uus 2013: 84) Sarnased mõtted käivad läbi ka Urmas Väljaotsa „Minu Pariisis“. Margot Roose „Minu Amsterdam“ kirjeldab ühiskondlikku aktiivsust põgusalt ja pigem sarnaneb see saksamaaliku (Davidjantsi „Minu Berliini“) protesti- ja demonstratsioonikultuuriga.

Märkimisväärselt omaduseks peetakse enamikus raamatuis viisakust, seda nii inimeste omavahelises suhtluses kui ka ärikontaktide puhul. Vahur Afanjasev kirjeldab eestlaste ja belglaste suhtlemise erinevust:

Kui poes kutsub kassiir koristajat, ütleb ta: „Proua koristaja, palun kolmanda kassa juurde“, mitte ei kärata: „Koristaja, kolmas kassa!“ Veel hämmastavam, et tasulise peldiku valvur ja külastajad vestlevad stiilis „Tervist, proua! – Tervist, härra! – Palun, 30 senti! – Palun! – Tänan!“. Külastuse lõpus öeldakse tingimata: „Nägemist, härra, kena õhtut! – Tänan, proua, head õhtut!“ Tõeline iva ei seisne teps mitte sõnakasutuses. Usun, et belglased mõtlevadki nõnda. Autojuht, koristaja, peldikuvalvur, turvamees, advokaat, müüja, pangaametnik – kõik käivad õige mehe näoga ringi ja peavad endast lugu, kõnetades oma sisemist mina härra – prouaga.“ (Afanjasev 2011: 28 – 29)

Jaana Davidjants aga kirjeldab eestlaste ja sakslaste töökultuurilise viisakuse erinevust –

Töökirjad sakslastelt algasid tavaliselt viisakustega. „Kuidas on möödunud su nädal?“ uuris meie klient Jörn mult alati kirja alguses. „Kuidas läheb su perel?“ jätkas ta. „Loodetavasti on sul kõik hästi!“ lõpetas ta positiivsel noodil. Alles pärast kõiki neid viisakusi liikus Jörn kirja põhjuse juurde: „Kas sa äkki, palun, kui on võimalik, saaksid mulle saata selle...“ jätkus kiri keerukate viisakusvormelitega. (Davidjants 2014: 95 – 96)

Viisakust peetakse Vana Euroopa omaduseks. Eestlased on kas jällegi rikutud nõukogulikust seltsimehe kultuurist või siis loomumane tagasihoidlikus ja otsekoheus ei soodusta eestlaste viisakat käitumist. Kirjutajad ise vaatavad sellele pigem nukra kõrvalseisja pilguga, samas kirjeldatakse kodueestlaste reaktsiooni, mis ei peagi viisakust oluliseks – *mingile viisakale plämale keegi aega raiskama ei hakanud. Seejuures tundus, et kodumaalased näevad asja ise pigem mitte kommete puudumisena, vaid mingit laadi aususena.* (Davidjants 2014: 96)

Lääne- Kesk-Euroopas elanud eestlaste endakuvand ei ole niivõrd alt üles vaata-
v nagu Põhjamaade puhul, ollakse enesekindlamad. Kuid siiski võrdluses kodumaaga
jääb välismaa kindlamini positiivsema poole peale kui Eesti. Ma usun, et teatav
positiivse enesekuvandi tõus on seotud nooremate inimeste enesekindlusega, enamik
selle grupi autoritest mäletavad Nõukogude aega ainult lapsepõlvest. Maailm on
neile lahti ja ennast nähakse enesestmõistetavalt eurooplasena, Euroopasse
kuuluvana. Pealegi pole Eesti nii otseses Kesk-Euroopa mõjuväljas, kui Põhjamaade
puhul, mis on peamiseks ühiskondlikuks eeskujuks. Samas ei saada üle Ida-Euroopa
negatiivsest kuvandist, mis on peamisi põhjuseid halvustaval enda nägemisel.
Eestlaste teistsugustest viisakus-standarditest oli juba juttu, kuid nõukogulikult,
Nõukogude Liidule omaselt, iseloomustatud negatiivset leiab ka mujaltki.

Margot Roose kirjeldab eestlaste äri kui – *ekssovetlik kiire lühiajalise kasumi*
jahtimine. (Roose 2011: 63) Samuti peab ta tüüpilist eestlast ebatorelantsiks – *õige*
eestlase õudusunenägu (Roose 2011: 25) on kultuuriline mitmekesisus. Vahur
Afanjasev (2011: 27 – 29) jällegi leiab, et eesti inimesed on *hallide nägudega*,
millelele vastanduvad Belgia *tüüned inimesed* ja turvamehed, kes ei vaatle kliente
kahtlustavalt (sõbralike turvameeste motiiv leidub ka „Minu Soomes“). *Eestis annab*
enese ja teiste mitteaustamine igal sammul tunda. See on mingi psühholoogiline
värk, postkolonialistlik kompleks, mida teised ja me ise endale ligi kaheksasada
aastat oleme sisse peksnud (Afanjasev 2011: 29). Sama leiab ka Eia Uus, küll natuke
teise varjundiga – kohas, kus prantslane enda eest seisab ja on valmis isegi konflikti
astuma, eestlane lihtsalt kannatab vaikides ära. (Uus 2013: 309)

Ennast Lääne- ja Kesk-Euroopaga võrreldes kasutatakse sagedasti Ida-Euroopa
motiivi, seda nii irooniliselt distantseerudes – nemad seal ju muidugi peavad meid
Idaks. Kui ka lihtsalt tõdedes, et ega üle oma mineviku varju ei hüppa. Enda ja Ida-
Euroopa, idaeuroopalikkuse vahele üritavad (irooniaga) distantse luua pigem noored
kirjutajad – Margot Roose ja Eia Uus. Positiivsem noot jääb Ida-Euroopast kõlama
Vahur Afanasjevi ja Anu Samarüütel-Longi teostest, nemad kasutavad ka seda

määratlust rohkem. Afanjasev (2011: 85) räägib, kuidas ta pigem tunneb lähedust, üksteise mõistmist bulgaarlaste kui soomlastega. Vastuvõttudel kaineks jäämine on raskendatud – *Mis parata, idaeurooplase veri.* (Afanjasev 2011: 101) Anu Samarüütel-Longi (2010: 238) jaoks aga on idaeurooplased parajalt lihtsad ja praktilised inimesed, kellega on hea suhelda, kelle juures tunneb end koduselt.

Hoolimata negatiivsustest on eestlaste endakuvand Kesk- ja Lääne-Euroopaga võrreldes eneseteadlikum kui Põhjamaadega. Kuigi õige eestlane ei ole ühiskondlikult aktiivne ja ei tõtta oma arvamuste kaitseks tänavale ning üleüldised viisaksumaneerid on taandatud miinimumini, on see seostatud pigem meie ühiskonna arengujärguga, millest peagi loodetakse välja kasvada. Margot Roose (2011: 213) ütleb: *Vaata, hollandlased on lihtsalt sellest staadiumist välja kasvandud, kui naabriga võisteldi suurema auto või vingema maja teemadel.* Enamik kirjutajaid on noored inimesed, kes leiavad, et nemad isiklikult, nende põlvkond laiemalt võib-olla teebki selle hüppe ja ka eestlane muutub ühiskondlikult aktiivseks, hoolivaks ja annetusi tegevaks eurooplaseks. Erinevalt Põhjamaadest leiavad siiski kõik autorid, et elu Eestis on hea. Seda ka just sel põhjusel, et ei ole elu segavaid streike ega tühja jutustamist võhivõõrastega, ning sundust annetada kasvõi väike osa oma sissetulekust. Põhjamaade raamatuis ei olnud see veendumus (et Eestis ei olegi tegelikult halb) nii kindel. Eesti elu teeb heaks tihtipeale just kiire ja efektiivne (ilma tühjade viisakusvõremliteta) suhtlemine ametiasutustega, tegelemist mõttetu bürokraatiaga on äärmiselt vähe. Eia Uusi sõnadega *Eesti riik töötab. Ta päriselt funktsioneerib. Ei ole rohi alati teisel pool rohelisem. Elagu Eesti, väike, aga vilgas!* (Uus 2013: 314)

3.4. Lõuna-Euroopa

- Ester Laansalu „Minu Kreeka. Ühe isepäise giidi sekeldused hellenite maal“
– keskealine naine on elanud ja töötanud giidina kümme aastat Kreekas.

- Kati Lumiste „Minu Ibiza. Vaba armastuse saar“ – seiklushimuline neiu läheb pärast ülikooli lõpetamist Ibizale puu alla elama. Peatub saarel aastate jooksul korduvalt pikemalt.
- Mae Merusk „Minu Sitsiilia. Maffia kohta mitte küsida“ – keskealine giidina töötanud naine kolis pärast mitmekordset külastamist Sitsiilasse, enne seda elanud ja õppinud ka Roomas.
- Mart Normet „Minu Tenerife. Noor pensionär“ – stressis ja ületöötanud töönarkomaan (nagu ta ise end nimetab) võtab pooleks aastaks puhkust ja kolib koos perega Tenerifele.
- Anna-Maria Penu „Minu Hispaania. Läbi maailma iseendani“ – Eestis rutiinseks osutunud kontoritööd maha jättes kolib noor neiu Hispaaniasse ennast leidma, armub, abiellub ja jääb sinna esialgse paari kuu asemel pikemaks. Kõikidest käistletud raamatutest on tegemist kõige ühiskonnakriitilisemaga.
- Kristiina Praakli „Minu Itaalia. Kõige kirglikum ja kaootilisem“ – neiu kohtub Soomes vahetusüliõpilasena Itaalia noormehega, kellele läheb suvel kodumaale külla. Neist saab paar ja neiu jätkab õpinguid Genovas, noormehe kodulinnas.

Lõuna-Euroopast kirjutavad inimesed on pärit erinevatest põlvkondadest – Mae Merusk ja Ester Laansalu kolivad välismaale juba 90ndate Eestist, seoses tööga turismivaldkonnas. Kristiina Praakli ja Anna-Maria Penu välismaale kolimine on spontaanset, ajendatud pigem soovist maailma näha ja ennast seeläbi leida, mitte tööalasest võimalusest tingitud. Mõnevõrra eraldiseisvamad, „Minu“-žanrist kõrvale kalduvad, on Mart Normet ja Kati Lumiste, kelle piirkonnas viibimised on ajutised ja kelle eesmärgid on kogu sarja arvestades unikaalsed. Kati Lumiste on vaba hing, kes elab puu all, elatab end massaažist ja teistes juhutöödest ning aeg-ajalt otsib toitu pürgikastist. Mart Normet seevastu võtab töökohaga kokkuleppes poole aastase puhkuse. Hoolimata sellest, et ta elab võõrriigis mõnda aega, ei sulandu ta kohaliku elanikkonnaga. Sisuliselt jääb ta turistiks, kes küll peatub kohapeal pikemalt.

Lõuna-Euroopa võõrakuvand on siinses töös käsitletud teoste põhjal üks Euroopa ühtsemaid. Kultuuriline ja füüsiline kaugus Eestist muudab stereotüüpidest kaugemale nägemise raskemaks, üldistused nii elanike, nende iseloomude ja kommete kohta kui ka ühiskonna kirjeldused on kõigis käsitletud raamatuis sarnased. Kui Põhjamaade ning Kesk- ja Lääne-Euroopa rahvuste kujutamisel kirjeldatakse erinevusi lähemate naabritega või neil on mingid ainult neile spetsiifilised omadused (näiteks hollandlaste kirglik säästlikkus või rootslaste kompromissitu võrdõiguslikkus), siis Lõuna-Euroopa rahvad sulavad oma kirjeldustelt kõik kokku üheks. Seda näitavad ka tabelid, kui Tabelites 1 ja 2 on tühje auke, aspekte, mida kõik autorid ei kirjeldanud, siis Lõuna-Euroopas (Tabel 3) on kesksed punktid omased kõigile rahvustele. Ibizal ja Tenerifel on kattuvusi vähem, aga nende autorid suhtlesid saare püsielanikega minimaalselt – Kati Lumiste küll aegajalt kirjeldab aasta läbi ja mitmeid põlvi saarel elanud inimesi, kuid tema isiklik suhtlusringkond koosneb peamiselt sarnastest saarel suvitajatest nagu ta isegi. Mart Normeti järgi jääb mulje, et Tenerife on saar, kus kohalikke põliselanikke ei olegi. Inimesed, kes seal on pikemalt elanud ja kellega ta tihedamalt suhtleb, on teiste Euroopa riikide (antud juhul peamiselt Eesti) kliimapagulastest sisseerändajad, pensionärid.

	Itaalia	Sitsiilia	Kreeka	Hispaania	Ibiza	Tenerife
Ema/perekond	+	+	+	+		
Suhtlusaltid	+	+	+	+	+	+
Protestimine/ Streikimine	+	+	+	+		
Külalislahkus/ Abivalmidus	+	+	+	+	+	+
Elurõõm	+	+	+	+	+	
Traditsioonilisus/ Konservatiivsus	+	+	+	+	+	
Religioossus (ka ebausk)	+	+	+	+		
Bürokraatia	+	+	+	+		

Tabel 3.

Lõuna-Euroopa kujutamine on kõige stereotüüpsem – üksi raamat ei pääse ilma kirjeldamata lõuna kirglikke (või pealetükkivaid) mehi/naisi, head toitu, suhtlemiskirge, aga samas ka ebaratsionaalsust, mis väljendub nii inimeste palkamises („Minu Sitsiilia“), kui ka tänavate paiknemises („Minu Itaalia“). Põhja-Euroopa ja Kesk-, Lääne-Euroopa rahvused on eestlaste võõrakuvandi järgi selgelt „euroopalikud“ – hea majandus ja sellest tulenev elujärg, aktiivne kultuurielu ning puhas ümbrus. Kesk-, Lääne-Euroopa ja Põhjamaad on eestlaste jaoks selge kultuuriline ja majanduslik keskus. Lõuna-Euroopat on selle taustal kujutatud perifeersena. Ümbrus on räpane, prügi visatakse maha suvalistes kohtades, valitseb *näiline demokraatia* (Praakli 2009: 125) ja üldine elatustase on madal. Ester Laansalu on Kreeka kohta öelnud:

Teisest küljest kostitavad võõramaalast Kreekas väga bürokraatlik asjaajamine, tugev onupojapoliitika, igapäevased streigid, kohatine mustus, raskus leida korralikku tööd, külajuttude sasipuntrad... (Laansalu 2011: 104)

Niisuguseid probleeme on kujutatud kõigis raamatuis. Tavaturistid nendega kokku ei puutu ja külastades vanu kultuurikeskusi nad tihtipeale seda ka ei näe. Kristiina Praakli sõnad iseloomustavad lõhet regiooni auto-imago ja hetero-imago vahel. Võõrapilt, mis keskendub antiiksetele vaatamisväärsustele ja jätab tänapäevase maailma kõrvale, samal ajal kui kohalikud seda teha ei saa.

Millegipärast näevad kõik välismaalased Itaalia puhul ainult seda läikivat pealispinda, kuid ei soovi näha seda, mis peitub välispinna all või veelgi hullem – nad ei usugi, et selle välise sära all võiks midagi peidus olla. (Praakli 2009: 126)

Huvitaval kombel kannab enamik esmapilgul positiivseid tunnuseid kaasa ka negatiivset, teiste regioonide puhul taolist ambivalentsust ei olnud. Külalislahkus ja abivalmidus muutub kiiresti pealetükkivuseks või pealiskaudsuseks. Ema ja üldse (esi)vanemate austamine, perekonnast hoolimine, muutub võimetuseks iseseisvuda,

ise enda eest hoolitseda (aspekt, mida võimendab ka sotsiaal-majanduslik olukord). Traditsioonilisus, mis väljendub nii vanemate austamises kui ka naise sunnitusel traditsioonilisse koduperenaise rolli, aga ka näiteks Ibizal kujutatud traditsioonilisi eluviise (riided, töö, töövõtted) jätkavad kohalikud (vana)inimesed. Klassikalist religiooni, katoliku usku, ei võeta raamatuis väga tõsiselt. Religioon on olemas, seda nähakse ja tuntakse igapäevaelus, usupühad on suured üldrahvalikud pidustused, kuid tihtipeale jääb usklikus pinnapealseks rõõmuks vabast päevast või harjumuslikuks teguviisiks, ilma süvenemiseta. Samas ebausku ilmingud on kirjeldatud kultuurile palju iseloomulikumana, laiemalt levinuna. Ainuke üdini positiivne omadus, mille eestlased lõunaeurooplastele omistavad on elurõõm, mis ei lase end segada madalatest palkadest ja ebakindlast tulevikust. *Muretseda võib ju ka homme* (Laansalu 2011: 169).

Lõunamaalastele iseloomuliku perekonna kesksust ja ema austamist on kirjeldanud kõik autorid. Praakli ja Penu näevad kallimate kaudu kohaliku pereelu lähemalt ja põhjalikumalt, aga ka (raamatu põhjal) üksi elavad Merusk ja Laansalu, kellel isiklikku perekondlikku kokkupuudet on vähem, kujutavad kohalike austust pere vastu. Anna-Maria Penu raamatus „Minu Hispaania“ ja Kristiina Praakli „Minu Itaalias“ on pühendatud terve peatükk emadele – „Emaarmastus“ (Peni 2008: 101 – 105), „Emad ja lapsed“ (Praakli 2009: 116 – 123). Nad kirjeldavad kapriisseid täiskasvanud (30ndates) mehi ja naisi, kes endiselt elavad vanematekodus ja käituvad nagu väikesed lapsed, tehes skandaali vale müüja käest ostetud salaamist (Praakli 2009: 120 – 121). Samas leiab Praakli, et Itaaliat *iseloomustab absoluutne lojaalsus oma perekonnale, kus perekonnapea ja liikumapanev ja kõike koordineeriv jõud on ema*. (Praakli 2009: 120) Mae Merusk (2012: 113) ütleb: *Mis puutub palju räägitud mamma-kultusesse, siis Sitsiilas pole sellest haaratud mitte ainult poisid vaid ka tüdrukud*. Ester Laansalu jällegi väidab, et *ema sõna maksab poegadele Kreekas rohkem, kui ma arvata oskan* (Laansalu 2011: 51) ja, et *Kreeka emade ja poegade side on ääretult tugev*. (Laansalu 2011: 188)

Perekesksusest tulenevalt on naiste roll ühiskonnas siamaani traditsiooniline, mis põhjast tulnud eestlastele on kohati vastuvõetamatu. Anna-Maria Penu kuuleb oma ämma käest, et peaks ka oma kaaslase venna voodit tegema (Penu 2008: 102). Ester Laansalule öeldakse: *Ester, sa oled meie maal juba nii kaua käinud ja olnud ja ikka ei saa aru, et teatud asjades ei peagi naised sõna sekka ütlema*, (Laansalu 2011: 79) Laansalu üldistus kirjeldab hästi jällegi kogu Lõuna-Euroopat.

Naine peab enda õlul kandama kogu majapidamise raskust, sest ükski mees ei tegele majapidamistöödega, nõudepesu ja koristamisega. Samas oleks tänapäeva kreeka mees ka õnnelik, kui naine teeniks ka raha. Kui näiteks Skandinaaviast saabunu on harjunud enam-vähem võrdsete kohustustega, siis Kreekas sellist peremudelit juurutada oleks lootusetu üritus. (Laansalu 2011: 104 – 105)

Lõuna-Euroopa traditsioonilisus ei väljendu ainult perekesksuses ja naiste teisejärgulises rollis. Enne abiellumist noored tavaliselt koos ei ela, koketeerivale käitumisele vaadatakse halvasti (Merusk 2012: 113) ja duši alt tulevad rätikusse mähitud soomlannad on märkimisväärne sündmus, mida pärast sõpradele rääkida (Praakli 2009: 166). Siiski on väline sündsus ja kombekus nähtud eestlaste poolt üleliigse ja tarbetuna, isegi tagurlikuna. Mae Merusk lisab juurde ka võltsmoraali temaatika –

Üldiselt on siin tänapäevalgi palju võltsmoraali ja seda kinnitavad sitsiillased ka ise. Peab käituma nii, nagu ütleb kirik, nagu näevad ette vanad traditsioonid või ei-tea-kelle seatud moraalinormid. (Merusk 2012: 118)

Moraalsust ja traditsioonilistele väärtustele rõhuvat ühiskonda seostatakse tihtipeale religiooniga. Tõsi ta on, et Lõuna-Euroopa on läbi ajaloo tugevalt katoliku kirikust mõjutatud. Kõigis raamatuis kirjeldatakse suuri usupühasid ja nende üldrahvalikku tähistamist. Kuigi religioossuseset, katoliku kirkust, selle tavadest ja mõjust igapäevaelule räägitakse läbi raamatute on tihtipeale teemale pühendatud ka omaette

peatükk. Mae Meruski (2012: 211 – 222) „Pühad ja pidupäevad“ ja Ester Laansalu (2011: 56 – 66) „Kuidas ma endale isikliku kaitsepühaku sain“ on pigem kirjeldav-kiitvad oma olemuselt, siis Anna-Maria Penu (2008: 228 – 231) „Kas püha nädal taastas hispaanlaste usu?“ on juba selgelt kahtlevam usu tegelikus rollis ühiskonnas. Peatüki lõpus ütleb ta otse välja kohaliku usklikkuse kahepalgelisuse.

Usklik olla aga pole enam moes. /.../ Täna Hispaanias sobib katoliiklus meelelahutuseks, teatud sündmuste pühalikkuse rõhutamiseks ja oma hirmude peitmiseks. Argipäevas pole tal aga enamiku hispaanlaste jaoks kohta. (Penu 2008: 230 – 231)

Ning Kristiina Praakli (2009: 200 – 201) vastav peatükk, „*Let me touch my balls*“, keskendub hoopiski ebausule ja selle laialdasele levimisele – *Itaallased on horoskoobi-, numbrite- ning unenäo-usku rahvas*. (Praakli 2009: 201) Kindlasti mängib religioossuse taunival kujutamisel oma rolli ka eestlaste endi usukaugus.

Klassikalise lõunamaalase stereotüübi juurde kuulub pidev suhtlemisvajadus. Stereotüüp jaguneb kaheks – ühelt poolt lakkamatu ja väsitav suhtlusvajadus, – valmidus, teisalt aga kiidetakse kohalike suhtluskust – laused vormistatakse selgelt, jutt on ladus ja ei takerduta, et järgmist sõna otsida või mõtteid koguda. Ühelt pool imetletakse (vaadeltakse hämmeldunult) Võõra oskust sundimatult igas olukorras suhelda:

Üksteisest ülerääkimine on Kreekas tegelikult peensusteni väljaarendatud kunst, mis toimib kõikjal. /.../ Oluline on suhtlemine, suhtlemine ja veel kord suhtlemine! Vaikimine tähendab haigust – vist! (Laansalu 2011: 213)

Sitsiillastele üldiselt meeldib suurte majade elu, sest nii on neil võimalik kergesti rahuldada oma lõputut suhtlemisvajadust. (Merusk 2012: 24)

Oi, kuidas hispaanlannad armastavad rääkida! (Penu 2008: 82)

Itaallastest rääkides armastatakse rõhutada laialt levinud stereotüüpe nende kui lärmakate ning temperamentsete vestlejate kohta. (Praakli 2009: 100)

Teisalt kirjeldatakse pidevat suhtlemisvajadust väsitava ja pealetükkivana. Sellega vastandatakse stereotüüpselt põhjamine rahulik eestlane, kes tahaks rahulikult üksi kodus istuda ja raamatut lugeda, öeldu üle mõtiskleda ja vastata läbimõeldult.

Eestlaste võõrapilt Lõuna-Euroopa kohta on äärmiselt stereotüüpne. Tüüpiline lõunaeurooplane on pidevalt suhtlemisvalmis, kodukohatruu, emast (ja tema söögist) sõltuv ebaratsionaalne inimene (nende raamatute põhjal, tihtipeale ka mees!). Sellele vastandub endakuvand, mille järgi *Tubli eestlane peab ju ka nädalavahetusetel ning tööst vabal ajal kuidagi kasulik olema, mitte laskama päeva niisama looja karja minna* (Merusk 2012: 45), tühja jutustamist ei salli ja alkoholi tarbib palju ja kangelt (eriti võrreldes kohalikega, kes väidetavalt kunagi end purju ei joo, ainsaks erandiks Hispaania noored nolgid). Ennast ja oma kodumaad kirjeldades keskendutakse põhjamaistele väärtustele – ratsionaalsus, rahulikkus, vaikus. Lisandub ka moodsa Põhjamaise heaoluriigi kuvand – võrreldes perifeerse Lõunaga on Eesti puhas, arenenud ja demokraatlik riik.

Lõuna riiklik mahajäämus väljendub nii raskes ja mittetoimivas riigiaparaadis, mida valitseb onupojapoliitika, aga võrdluses on ka Eesti üldine parem elatustase ja kodanike parem haridus/haritus. Mae Merusk ütleb Sitsiilia kohta, et *Paljud siinsed kontorid näevad veel ka tänapäeval välja nagu Eestis 80. aastatel*. (Merusk 2012: 34) Merusk (2012: 41) võrdeleb Itaalia riigiaparaadi töökohti ka Nõukogude aegsete „mugavate“ töökohtadega, viidates kogu korralduse tagurlikkusele. Kristiina Praakli (2009: 125) järgi on Itaalia *näiliselt demokraatlik riik, mis tegelikult põhineb kontaktidel, sugulussidemetel ning ärihuvidel*. Anna-Maria Penu pühendab terve peatüki, „Franco on surnud, elagu Franco“, endise diktaatori perekonna praegusele mõjuvõimule ja austamisele, *Francod arvavad endiselt seisvat seadustest kõrgemal* (Penu 2008: 159). Seda samal ajal, kui maapiirkondade külades puudub elekter (Penu 2008: 254)

Eestlased näevad ennast lõuna taustal stereotüüpselt põhjamaisena – seda nii iseloomuomaduste kui ka üldise elatustaseme poolest. Lõuna-Euroopaga võrreldes on Eesti eestlaste jaoks Põhjamaa ja ise ollakse selle eeskujulik esindaja. Tihti peale ka nimetatakse ennast põhjamaalaseks (eriti Kristiina Praakli), Põhjas ja Kesk-, Lääne-Euroopas seda ei tehtud. Eestlane Lõuna-Euroopas on *tsivilisatsioonist* (Merusk 2012: 160) pärit vaikne, ratsionaalne mõistuse hääle keset lõunamaist ebausk ja planeerimatust. Varasematest alapeatükkidest tuttav teatav alaväärsustunne seoses arenenud läänega on Lõuna-Euroopa riikide taustal kadunud. Ennast nähakse täieõigusliku eurooplasena, kirjeldades madalat haridustaset, kohatist kirjaoskamatus ja kehva olmet seatakse kahtluse alla pigem lõunaeurooplaste endi kuuluvus „õigete“ eurooplaste hulka. Seda hoolimata kohalike tunduvalt vanemast kultuurikihist ja vähesest alkoholi tarbimisest, kuid luues positiivset endakuvandit eestlased sellele erilist tähelepanu ei pööra.

Lõuna-Euroopa raamatutes eristub väga selgelt eestlaste põhjamaaine endakuvand ja kohalike võõrakuvand eestlastest. Kohalikud näevad eestlast kui perifeerset idaeurooplast, kes tuleb nende juurde heaoluriigi hüvesid nautima. Lõunamaalaste endakuvand toetub paljuski klassikalisele antiigile ja ennast nähakse selle hoidjana, kultuurikihi pärijana, mis võimaldab arrogantsust Võõra suhtes. Eestlased, kes Kesk- ja Lääne-Euroopa riikide puhul tunnetasid ja tunnistasid teatavat kultuurilist vajakajäämist, vaatavad Lõuna-Euroopa puhul sellest mööda, keskmis on majanduslik heaolu ja demokraatlikkus.

3.5. Eestlaste endakuvand

Kriitilise, loova eestluse areng eeldab, et me hakkame ennast järjest avatumalt nägema kõrvalt läbi kriitilise eurooplase silmade. (Lauristin 1997: 119)

Marju Lauristini väljaöeldud mõtte eeldab, et iga eestlane ise, individuaalselt mõtestab oma eestluse enda jaoks. Eestluse mõtestamist ei saa teha grupiviisiliselt või riiklikult reguleerides. Ma leian, et „Minu“-sari on kirjutajate jaoks teatav viis eestlust enda jaoks mõtestada – näha ennast ja oma kaasmaalasi kriitilises

kõrvaltvaates. Füüsiline distantne kodumaast, teiste kultuuride sees elamine aitab näha nii positiivseid kui ka negatiivseid külgi eestlaste ja Eesti juures.

Eelnevates alapeatükkides kirjeldasin ma eestlaste võõrapilte Euroopas. Valdavalt jääb tekstides mulje, et eestlane näeb end Euroopas teataval määral puudulikuna, uus keskkond paneb märkama Eesti ja enda elus aspekte, millele enne ei osatud tähelepanu pöörata. Tahetakse kuuluda täieõiguslikult Euroopa kultuuriruumi, kuid tunnetatakse mingit puudujääki. Enamasti ei avaldu see puudujääk mitte niivõrd Eesti riigi (ja ka iseenda) majanduslikus võimekuses ja heaolus, vaid pigem tajutakse kultuurikasvatuslikku puudujääki. Leitakse, et tüüpiline eurooplane on kursis uute näituse ja kontsertidega ning orienteerub klassikalises kunstis (maal, muusika, arhitektuur jne). Leitakse, et Euroopa on arenenud kodanikuühiskonnaga inimkeskne ja hooliv – millele vastandatakse edu- ja ilukultuses Eesti, eestlased, kes kultuuri asemel huvituvad uutest autodest ja majadest ning seisavad ainult enda huvide eest, kogukond ja kaaslased, eriti nõrgemad, on tagaplaanil.

Tihti peale leitakse, et see puudujääk tuleneb seotusest Ida-Euroopaga, millest üritatakse end distantseerida. Siinses töös käsitletud „Minu“-sarja autorite jaoks seostub Ida-Euroopa peamiselt Nõukogude Liidu piiridega ja postkommunistliku üleminekuühiskonna puudujääkidega. Leitakse, et eestlaste loomuliku arengut tänapäevaseks eurooplaseks on takistanud Nõukogude võim, kes muutis hoolivad eesti väiketalupojad enesekeskseteks ja ebaausateks 90ndate kaubikapitalistideks – Vargamäe Andrese asemel nähakse ennast pigem Andrus Kivirähu „Rehepapi“ tegelastena. Siiski nähakse, et eestlaste olemust on võimalik veel parandada – maailma näinud noored („Minu“-sarja kirjutajad) leiavad, et nemad võivad viia eestlased lõplikult Euroopasse, et nende põlvkond on inimesekesksem ja huvitub autode asemel näitustest. Kui reeglina vastandatakse enda auto-imago võõraga vaikimisi, kirjeldades võõra teguviisi ja olemust, siis mida negatiivsem on eestlastele omistatud omadus (ebaausus, liigne alkoholi tarbimine jmt), seda julgemalt see ka tekstis otseselt välja öeldakse.

Eestlane näeb end nagu oma õigest kohast, Põhja-, Lääne-Euroopast, ära lõigatuna ja eksikombel Ida-Euroopa külge traageldatuna ja seda traageldust üritatakse harutada ja taastada oma õige koht Euroopa rahvaste peres. Kirjutajate identiteet kõigub kahe pooluse vahel – ühelt poolt tahetakse, et ihaldusväärne lääne Võõras tunnistaks neid omana, ei märkaks nende puudusi. Samas jällegi tajutakse, et paratamatult jääb mingi nüanss puudu – Euroopa on ju suured ja vanad kultuurrahvad, endised ja praegused kuningriigid, mille kõrval Eesti on väike ja noor. Urmas Väljaots leiab, et *siin tuleb teatud paksusega kultuurikiht inimestele kätte kergemini. /.../ Juba tänu ümbritsevale keskkonnale on siinne keskmine tegelane eelisseisus.* (Väljaots 2009: 82)

Ida-Euroopa maine on kogu Euroopas madal – odav tööjõud, prostitutsioon (Amsterdam, Hispaania), madal üldine kultuuritase omistatakse idale. Aspektid, mis on jäänud kõlama alates Nõukogude Liidu lagunemisest. Tänapäevaks on palju juba muutunud, kuid idaeuroopluse stereotüüp ei kao. Ka raamatute kohaliku päritolu tegelaste jaoks on Ida-Euroopa võõrapilt negatiivne. Kui seda eestlastele mainitakse, on enamasti tegemist negatiivse osutusega. Eriti selgelt tuleb see välja „Minu Hispaanias“ ja „Minu Itaalias“. Kui neidude ämmad pole nende käitumisega, tegudega, ütlemissetega rahul, siis kommenteeritakse seda läbi Ida-Euroopa – ah, teie seal kusagil Venemaal ei teagi ju paremini. Kui ämm soovib neit kiita, siis tehakse seda läbi osutuse põhajmaadele. Näiteks ütleb raamatus Kristiina Praakli (2009: 107) ämm, et *Mulle meeldib, et Kristiina on aus ja otsekohene /.../. sellised need põhja-eurooplased juba on.*

Mida kaugemal asub uus riik, seda kindlamalt end põhjamaalasena tutvustatakse. Lõuna-Euroopa kardinaalselt erinev kliima ja sajandite jooksul välja kujunenud põhilõuna stereotüübid on kesksamad vastanduva identsuse loomisel. Lõuna-Euroopas on see lihtne, Eesti on nii kaugel ja väike. Kuid Põhja-Euroopas on enda positsioneerimine Euroopa mõttelisel kaardil kirjutajate jaoks raske. Ühtepidi ollakse lähedal ja sarnased, nii eestlased kui ka skandinaavlased on stereotüüpselt vaiksed ja rahulikud, kliima on sarnane ja tunnetuslikke erinevusi on vähe. Samas on ajalooline

taust ja ühiskondlik olukord niivõrd erinevad – vastandumine toimub pigem läbi poliitilise tegelikkuse.

Siiski ei põhine eestlaste endapilt ainult Ida-Euroopa taustast tulenevale alaväärsusele. Teine identiteedi alustala peitub eestlaste loodusläheduses. Mets ja metsas olemine, korilus muutub välismaal elavatele eestlastele millekski märgiliseks. Tihtipeale tehakse retki kohalikesse metsadesse, kuid enamasti pole need päris need õiged. Kesk-Euroopa mets, mida kirjeldatakse pigem metsistunud pargina, on põhjus nutmiseks – *Üritan läbi pisarate selgitada, et see pole ju mets, vaid kõigest park* (Roose 2011: 104). Võimalus ja oskus kasvatada ja korjata endale ise toitu, seob eestlased müstilise loodus-, metsarahva kuvandiga. Ennast nähakse Lääne-Euroopa taustal unikaalsena. Eriti selgelt tuleb see välja vaadeldes alapeatükis 3.3 käsitletud Lääne-, Kesk-Euroopa riike. Metsa- ja looduslähedus on kesksel kohal ka Eestist kirjutatud „Minu“-sarja raamatutes (Justin Petrone „Minu Eesti 1. osa. Kas lubate elada?“, „Minu Eesti 2. osa. Mida sa tahad?“ ja Mikä Keränen „Minu Supilinn. Tõelise elu mekk“) esinevates võõrapiltides. Neis teostes seostatakse eestlase olemus palju julgemalt loodusega. Eestist kirjutanud autorid on kirjanikud – nende keelekasutus on mahlakam ja ka kujundid on mängulisemad. Müstilis-müütiliselt kirjeldatud eestlaste (eesti naiste) võõrakuvand on sõnakasutuselt tunduvalt kirjanduslikum, kui valdavalt mitte-kirjanike kirjutatud raamatuis avalduv endapilt.

Eelnevate peatükkide tabelites olin välja toonud ka bürokraatia mõiste, mida ma siiamani ei ole käsitlenud. Võõrriiki pikemaks ajaks kolides puututakse paratamatult kokku ka kohaliku ametnikkonnaga. Läbi kõikide käsitletud raamatute on võõra riigi bürokraatia aeganõudev ja kurnav – tihtipeale peab ise kohale minema, e-kiri ei ole sobiv suhtluskanal ja telefonitsi rääkimine jääb tulemusteta. Bürokraatia kirjeldused on ühed vähesed, kus Eesti ja eestlased eranditult õigesti käituvad.

Internet, eriti sellega seotud teenused (näiteks internetipank, e-riik) on võõrriikides sisuliselt olematud. Moodsate, e-riigist tulnud eestlaste jaoks jätab see kõik

vanamoodsa mulje. Enim kasutatud väljendid bürokraatia iseloomustamiseks on „keskaegne“, „kiviaegne“ ja „interneti nagu polekski leiutatud“.

Siin lihtsalt ei osata arvutitega midagi peale hakata! Kiviaeg, no tõesti!

(Uus 2013: 107)

Eestist saabudes oli mulle paras šokk avastada, et kõik käib ikka veel posti teel, nagu internetti polekski leiutatud. (Davidjants 2014: 39)

Pankade ja riigiasutustega maadlemisi kirjeldavad kõik autorid ja asja teeb raskeks just eestlaste meelest ebaloogiline seadusandlus ja süsteem, kus ametnikuga peab korduvalt kohtuma ja e-kirjadele ei vastata. Autoreile on see enamasti üllatus. Kristiina Piip (2012: 222) ütleb kõige otsemalt: *Mina – e-riigist tulnu – ei oska seda kahtlustadagi*. Kõikjal kättesaadav internet ja e-riigi mugavused on kolmas suurem aspekt eestlaste endakuvandis.

Eestlaste uhkus kodumaa üle peitubki enamasti võimaluses ametlikke asju ajada läbi intereti. Paljude toimingute, näiteks pangakontode avamine, firmade asutamine, tuludeklaratsioon, erinevate ametlike lubade (tööluba, elamisluba, abiellumisluba jne) kättesaamine on raamatute järgi Eestis tunduvalt lihtsam kui ükskõik millises teises Euroopa riigis. Kõikjal kättesaadavat kiiret internetti ja asjatundlikku IT-abi nähakse tihtipeale lausa elementaarse osana elust – ilma selleta ei saa isegi puhata (Mart Normeti „Minu Tenerife“). Võõrriigi bürokraatiat on alati kirjeldatud ebaloogilise ja kurnavana, Eesti bürokraatiamasin on seevastu läbitav mängleva kergusega. Eesti riigi kuvand on muutunud oluliseks osaks eestlase enda kuvandist.

Vastupidiselt bürokraatia kirjeldamisele, kus Võõras on alati halb ja ebaloogiline, kirjeldatakse negatiivses võtmes eestlaste suhet alkoholiga. Eestlaste alkoholi tarbimine on alati märgistatud negatiivselt, samas kui Võõra alkoholikultuur (kultuur!) on austusväärne, seda hoolimata kontekstist. Ainsaks erandiks on Anna-Maria Penu (2008: 55 – 64 „Hispaania noorte portree“) „Minu Hispaania“, kus leitakse, et hispaania noortele (alaealistele) on omased alkoholirohked välipeod, erinevalt ümberkaudsetest riikidest, kus noored on poliitikast huvitatud ja

ühiskondlikult aktiivsed. Siiski on tegemist pigem hispaanlaste endakuvandiga – refereeritakse hiljuti ilmnunud raportit.

Euroopalik alkoholikultuur vastandatakse eestlasliku alkoholi tarbimisega. Kõigis raamatuis leitakse kohalike suhtumises alkoholi midagi positiivset – olgu tegemist arenenud kodukõrtside võrgustikuga, veinitarbimise või tänavameluga. Kuid vaadeldes kirjeldatud situatsioone põhjalikumalt, siis tundub, et analoogseid juhtumeid on ka Eestis, kuid siin see kiiduväärt ei ole. Kui eestlane käiks iga päev pärast tööd pubis sõpradega juttu rääkimas või tarbiks iga toidukorra juurde pudeli veini, ei oleks see sotsiaalse suhtluse vorm, vaid alkoholism. Eriti kummastavaks muutub olukord pidude kirjeldustes. Teoses „Minu Inglismaa“ kirjeldatakse kõrtsitänavat, kus pubide ukse ees seisavad külmetavad miniseelikutes neiud ja melu kostab kaugele. See on situatsioon, mida näeb ka Eestis, kuid välismaal oli see rõõmsameelne ja sümpaatne (Alari 2012: 147). Teoses „Minu Amsterdam“ hakatakse suviste pidustuste ajal alkoholi tarbima juba hommikul – sama toimub ka sõpradega meeleolukat vaba päeva veetes. Teoses „Minu Kopenhaagen“ kirjeldatakse fesitivali, kus täiskasvanud, keskealised inimesed on nii joobes, et viiakse sõprade poolt garderoobi magama (Nielsen 2013: 181), kuid autori hinnangul on tegemist igati vajaliku enda väljaelamisega ja toreda pidutsemisega. Kui eestlased on samades situatsioonides, siis positiivsuset on asi kaugel.

Mulle tundub, et taoline äärmuslik positiivsus ühelt poolt, ja negatiivsus teisalt, ei ole seotud ainult erinevate eesti meedias levivate sotsiaalkampaaniatega. Eestlasi on peaaegu kogu aeg mainitsetud vähem jooma või siis kirjeldatud nende alkoholi tarbimist negatiivselt (baltisaksa estofiilide eestlase-imagod). Eesti varane, ärkamisaegne kultuur on paljuski seotud karskusliikumisega. Vene tsaaririigi seadused 19. sajandi lõpus raskendasid paljuski tärkava eesti rahvuseluse seltsiliikumist. Ühe väljapääsuna sellest nähti erinevatel eesmärkidel tegutsevate seltside asutamist karskusseltsina – ja selle egiidi all töötasid ka paljud kultuurihuvilisemad seltsid ja ühingud. (Talve 2004: 388) Eesti kultuuri (varajane) areng on seetõttu väga tihedalt seotud karskusliikumisega, mis ühelt poolt keskendus

tervislikele eluviisidele, aga teisalt nähti karskusliikumist ka kui rahvusliku liikumise vahendit. (Kalling 2007: 59) Suurimaks ohuks eestluse säilimisel peeti alkoholi. Paljud varased rahvamehed taunisid joomist – neist üks häälekamaid oli Jaan Tõnisson. (Kalmo 2011: 1859) Valitses põhimõte, et eestlus on terve ja arenev, kui eestlane on terve ja kaine.

Eestlastele on sisuliselt rahvuskultuuri ja -imago tekkimisest saati sisendatud, et korralik eestlane ei joo või ta riskib eestluse säilimisega. Paratamatult annavad taolised sõnavõtted mõista, et õige, tüüpiline eestlane joob palju (miks muidu peaks rõhutama karskluse tähtsust?). Lähenedes problemaatikale imagoloogia seisukohast, siis on eestlaste ja alkoholi diskursus üks rohkem läbi kirjutatud ja kirjeldatud teemasid, seda eriti 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguses, kui tekkis laiapõhjaline eesti kultuurirahvuslus ja kujunesid välja esimesed eestlase stereotüübid. Eestlane ja alkohol on stereotüüpselt omavahel seotud ja stereotüübi järgi ei ole olemas eestilikku alkoholkultuuri (erinevalt näiteks Euroopa riikide stereotüüpidest), vaid on probleem. Nagu on näha ka „Minu“-sarja tekstides:

Eestlased on ikka imelikud ja joodikud (Penu 2008: 123).

Jooki võeti eestlaste moodi (Davidjants 2014: 153)

Lagastajaid käib Brüsseli parkides siiski vähem kui Eesti omades. Kohalikel on kombeks juua kõrtsis või kodus; vabas õhus einestamise juurde rüübatakse pisut veini, aga padujoomist ja sellest tulenevat materiaalselt, helilist ja psühholoogilist saastamist ma pargis ei märganud. (Afanasjev 2011: 56)

Eestlaste identiteet „Minu“-sarja raamatuis toetub kolmele suurele sambale – looduslähedus ja metsaarmastus, e-riik ja interneti vaba levik ning ida-eurooplus. Viimast küll üritatakse Võõra eest varjata, aga samas tunnistatakse endale seda kui paratamatust. Lääne-Euroopa taustal nähakse kodumaad peaaegu alati (rohkem või vähem) negatiivses varjundis. Võõras ühiskond on hoolivam, avatum, tolerantsem ja võrdsem. Võõras (kõrg)kultuur on vana ja väärtuslik – selles orienteerumine ilma

eelneva kokkupuuteta on peaaegu võimatu. Tekstidest tuleb välja, et eestlane tunneb ennast Euroopas teataval määral alaväärsena. See alaväärus tekib kahe pooluse, majandusliku ja kultuurilise vahel. Majanduslikult paremal järjel ühiskond ja segamatult arenenud vana Euroopa kultuur panevad eestlased tajuma oma riigi väiksust ja rahva noorust. Kahest poolusest tähtsam on euroopaliku kultuuriruumi tajumine ja selles adekvaatselt orienteerumine. Suurimaid hirme on oma (kultuurilist) teadmatust välja näidata – ei taheta olla kultuuriliselt ignorantne ida-eurooplane.

„Minu“-sarja raamatutes esinev tüüpiline eestlane ei ole enam aus ja töökas talupoeg. Eelnevalt välja toodud eestlase-imageemi laienemine kinnitub selle sarja raamatutes. Eestluse imago muutumatud aspektid, mis endiselt toetuvad talupojakuvandile, on seotud suhtlemisega – ennast nähakse endiselt vaikse, rahuliku ja vähe rääkivana, lausa ebaviisakalt sõnaahtrana. Uus tüüpiline eestlane on edumeelne (moodsat tehnikat armastav) looduseinimene, kes paraku joob palju (halvast ilmast tingituna), kipub riiki ja kaaslasi salakavalalt petma ning hindab kõrgelt välist edu ja ilu (uue auto, suure maja ja noore naise näol). Nooremad kirjutajad siiski leiavad, et peagi toimub ühiskondlik nihe ja hakatakse hindama rohkem euroopalikke väärtusi. Positiivseid omadusi – loodusarmastus, edumeelsus, aga ka vaikne ja vähejutukas, asjalik iseloom – seostatakse pigem eestluse ürgse soome-ugri natuuriga. Samad omadused on stereotüüpselt omased kõigile põhja rahvastele. Negatiivseid tahke imagost seostatakse aga Nõukogude võimuga, mis rikkus seni ausa ja tagasihoidlikuna elanud eesti rahvuse karakterit.

Peatüki alguses avaldatud mõte, et on tekkimas kaks eestluse imageemi poolust osutub „Minu“-sarja raamatuid analüüsides tõeseks. Seni käibel olnud talupoja-imago kõrvale on tekkinud digitaliseerunud loodusrahva-imago, mis praeguses kultuurisituatsioonis on kesksel kohal. Tänapäevane eestlane Euroopas kirjeldab ennast seguna stereotüüplikult põhjamaistest ja ida-euroopalikest omadustest. Oma identiteedi huvides vastandatakse ennast Lääne-Euroopale, kuid samas soovatakse ka ise euroopalik olla, sulanduda kohalike eurooplastega. Suundumus, mis on eesti kultuurile omane juba varasemast ajast – kultuuriliselt soovatakse ennast näha läänes,

aga ajaloolis-poliitiline kontekst ja sellest tulenev post-sovetlik ühiskondlik olukord sunnib nägema ennast ida-euroopalikult.

Kokkuvõte

Eesti 21. sajandi alguse kirjandusmaastikul on reisikirjandus (ja autobiograafiline kirjandus laiemalt) lugejate seas hinnatud – ilmub mitmeid sarju ja raamatukogudes on populaarsematele teostele järjekorrad. Reisikirjandus on raskesti määratletav žanr, mis kõigub subjektiivsuse ja objektiivsuse vahel – subjektiivsed ja ilukirjanduslikkuse poole püüdlevad reisikirjeldused ning teatmeteoselikud reisijuhid on žanri kaks äärmust. Ilukirjanduslikus ja dokumentaalsus on reisikirjas ühendatud – kirjutatakse reaalelulistest sündmustest, kuid võrdsustatakse seda legendide ja kahtlast päritolu lugudega või äärmiselt isikliku lähenemisega. Varasemal ajal polnud ka haruldane, kui täiesti teadlikult loodud fiktsiooni esitati kui dokumentaalset reisikirjeldust – üks tuntumatest taolistest teostest on Thomas More'i „Utopia“. David Chirico (2006: 39) on välja töötanud definitsiooni, mille järgi on reisikirjandus mitte-fiktsionaalne proosavormis narratiiv, mis kirjeldab autori/jutustaja liikumist (reisimist) ja kohti, mida ta külastab.

Kuigi „Minu“-sarja müüakse reisikirjanduse nime all, on tegemist pigem väljarännanute lugudega. Autorid kirjeldavad küll proosavormis oma minekut/reisimist võõraste riiki, kuid keskmiselt on siiski kohanemine võõra kultuuriga, mitte reisimisel külastatud kohtade kirjeldamine. Liikumise/reisimise kirjeldused on koondunud raamatute algusesse kui saabutakse võõraste riiki ning lahkumist tihtipeale ei toimu. Petrone Prindi poolt alates 2007. aastast välja antav „Minu“-sari on eesti kirjandusmaastikul üks ühenäolisemaid. Kirjastuse suunavad juhised (Petrone 2008) määravad nii kujundusliku kui ka sisulise poole – lihtsas keeles ja fragmentaarselt (igal raamatul on ette nähtud oma tunnustärn, mis eristab erinevaid lõike) peab edasi andma oma välismaale kolimise ja seal kohanemise loo. Oma loo kõrval peab tutvustama asukohariigi ajalugu, kultuuri ja keskmisemaid sotsiaal-majanduslikke probleeme, soovituslikult lihtsalt ja tavainimese vaadete läbi.

Sarja kunstiline tase on kõiguv ja kirjastuse juhendist lähtudes muutub võõrriikide (vähemalt Euroopas) kujutamine kõigil autoritel võrdlemisi sarnaseks. Siiski on

tegemist laiatarbe-meelelahutusega, toodetud massi-kirjandusega, millelt lugeja ei ootagi kõrget sõnakunsti, vaid ladusat keelt ja huumorit. „Minu“-sarja formaat illustreerib isiklike lugude läbi eestlaste väljarände põhjuseid ja tagamaid. Peamised motivaatorid on nii „Minu“-sarjas, kui ka Viktoria Tuulase (2013) väljarännet kajastavas artiklis samad – perekond (suhted välismaalasega), karjäär, parem palk ja hariduse omandamine, aga ka seiklushimu.

Töö eesmärk on vaadelda „Minu“-sarja Lääne-Euroopast kirjutatud raamatute abil kuidas eestlased end selle taustal näevad. Raamatuis avalduva endapildi analüüsimisel lähtun imagoloogilisest kirjandusuurimusest. (Reisi)kirjanduse analüüsimisel keskenub imagoloogia tekstides ilmnevatele mitte-empiirilistele ja mitte-faktoloogilistele kujunditele, stereotüüpidele, (eel)arvamustele, mis enamasti on kultuuris sügavalt juurdunud. Lähtutakse arusaamast, et meie arusaamad võõrastest kultuuridest on tuletatud valikulistest hinnangutest, seetõttu pole ükski rahvuslik kuvand (mis ei ole faktiliselt tõestatav) täielikult tõene, vaid alati vaataja poolt ette määratud. Rahvuste kujutamisel laialt levinud kujutuslikud stereotüübid ja klišeed eristavad ühe rahva teisest talle omase tüüpilisuse (*effet de typique*) pärast – konkreetne rahvas, rahvuse esindaja on tüüpiliselt selline, samas peab see tüüpilisus olema ümbritsevate teiste rahvuste taustal piisavalt eristav, piisavalt märkimisväärne, et seda üldse mainida (nt prantslaste baretid ja hispaanlaste kirglikkus).

Rahvuskuvandid on ajas muutuvad – kõik läbi aegade rahvuse kohta loodud stereotüübid on tihtipeale üksteisele vasturääkivad (nt romantismiajastu saksa poeedid ja sõdade-aegsed preisi kindralid) ja moodustavad kokku teatava koondkuvandi – imageemi. Rahvuste kujutamisel eristatakse auto-imagot ja hetero-imagot. Auto-imago kirjeldab seda, kuidas rahvas ise ennast näeb, hetero-imago on võõra rahva kohta käiv üldistus. Pole haruldane ka juhus, kui hetero-imago võetakse üle kujutatava rahva poolt ja see muutub auto-imagoks.

Eesti rahvuspilt, auto-imago on suuresti kujunenud baltisaksa estofiilide võõrakujundi põhjal. Ärkamisaegsed saksa haridusega eesti varased kultuuritegelased võtsid eestlaste kirjeldamisel omaks baltisakslaste poolt kirjeldatud tööka, vaikse, ausa, aga aegajalt liigselt alkoholi pruukiva talupoja hetero-imago. Taoline suund eestlaste enda kirjeldamisel on olnud väga pikalt muutumatu. Ärkamisaegne ja Teise maailmasõja eelne tööka talupoja stereotüüp (Vargamäe Andres) säilis ka Nõukogude ajal muutumatuna – vaikne talupoeg vastandati hoolimatutele ja lärmakatele kolhoosnikele.

Taasiseseisvudes, kui polnud enam vaja aktiivselt oma identsust võimule vastandada, toimusid arutelud eesti rahvusimago, identiteedi üle. Leiti, et senine stereotüüp on liiga ühesuunaline, liiga totaalne – tüüpiline eestlane 90ndate keskel ei ole enam ammugi põline talupoeg. (Langemets 1995; Laruistin1997) Ma leian, et tänapäevaks on nihe eestlaste enda tajumises toimunud/toimumas. Rahvuspildi kese ei ole enam talupojakultuuri juures vaid liikunud üldisema loodusläheduse juurde – baltisaksa talupojakuvandi asemel on keskmis arhailine soome-ugri põlisrahvuselusele tuginev auto-imago, mida täiendab Eesti e-riigi ja innovatiivsuse aspekt. Eestluse imageemi uus stereotüüp on põlismetsas internetti kasutatav korilane – rõhutatakse rahvuse arhailisust ja modernsust.

„Minu“-sarja autorite eestlase imago põhialused on samad – arhailisus ja modernsus, siiski vaadeldes Võõra juures kirjeldatud aspekte, muutub eestlasepilt mitmekülgsemaks. Euroopalik Võõras on sarja kirjutajate jaoks ihaldusväärne. Endapilt avaneb ka tekstis pigem Võõra kujutamises, vaikimisi vastandatakse ennast sellele kujutisele, mitte ei räägita Eestist ja eestlusest. Kui eestlus, eestlasele omane, on siiski otsesõnu mainitud, on tegemist pigem negatiivsete tähelepanekutega – probleemid alkoholiga, edukultus, hoolimatud ja salakavalad inimesed on kõik selgelt tekstis välja toodud. Ainuke selgelt positiivne otse välja öeldud aspekt eestlaste ja Eesti kuvandis, mis vastandub Euroopale, on e-riik ja sellest tulenev mugav asjaajamine riigiasutustega. Eesti riigi digitaliseeritust nähakse omamoodi osana enda isiklikust identiteedist.

Euroopaliku Võõrast nähakse hooliva, rikka ja kultuursena. Võrdlemisi ühtsest üldisest Euroopa-kuvandist eristub Lõuna-Euroopa kui ebademokraatlik perifeeria. Põhjamaade ja Kesk-, Lääne-Euroopa puhul on kesksel kohal küll erinevad nüansid, kuid üldiselt nähakse mõlemaid hoolivate ja rikaste heaoluühiskondadena. Eestlaste endakuvand jääb selle taustal peaaegu alati kergelt negatiivseks. Hoolimata eestlaste arhailis-modernse endakuvandi rõhutamisest, tuntakse Euroopas kergelt alaväärsust. Kusjuures keskses ei ole mitte euroopaliku heaoluühiskonna majanduslik võimekus, vaid pigem nähakse puudujääke enda kultuurilises hariduses/harituses. Tüüpiline eurooplane orienteerub vabalt erinevates kultuuri valdkondades, külastab näitusi ja kontserte. Raamatute autorid leiavad, et tüüpiline eestlane jällegi huvitub ainult uuest autost, suurest majast ja ilusast naisest.

Ärkamisaegse kuvandiga kattub endiselt eestlaste tööarmastus, tõsisus ja vähene jutukus. Nende iseloomuomaduste järgi kirjeldatakse ennast ja seostatakse ka oma identiteet eestlusega („mina kui vaikne eestlane....“). Eespool toodud negatiivsemad omadused omistatakse valdavalt kodu-eestlastele, üldisele massile, mitte endale kui indiviidile. Valdavalt seotatakse eestlase auto-imagos ilmnevaid negatiivseid jooni Nõukogude perioodiga, mis nõ rikkus ausa ja tööka (euroopaliku) eesti väiketalupoja, rahast ja välimusest hoolivaks ida-eurooplaseks. Raamatute autorite suhe Ida-Euroopaga on ambivalentne – valdavalt üritakse ennast sellest distadeeruda, ei soovita, et ihaldusväärne Lääne Võõras taipaks teatavat kultuurilist puudujääki, tahetakse Lääne heakskiitu. Samas endale tunnistatakse Eesti ja eestlaste seotust Ida-Euroopaga, kui teatavat ajaloolis-kultuurilist paratamatust.

Kontrastsena tuleb esile enda- ja võõrakuvandite seotus alkoholiga. Kui võõras tarbib alkoholi, siis on seda alati kujutatud positiivsena (lai kodupubide võrgustik, veinikultuur jmt). Kui alkoholi tarbimisest räägitakse seoses eestlastega, on see eranditult negatiivne, nii tagajärgedes kui ka olemuses, kuigi kirjelduste järgi ei pruugi see võõramaisest niivõrd erinev ollagi. Võõrale omane alkoholikultuur vastandub eestiliku alkoholiprobleemiga. Eestluse imageem on seotud alkoholiga

juba varastest baltisaksa kirjeldustest alates, sama mudeli võtsid üle eesti esimesed haritlased. Alkoholi ja eestlast on peaaegu alati kirjeldatud kokku kuuluvana, aga seda on alati nähtud negatiivselt, probleemseks, mitte positiivses võtmes. Seda tendentsi jätkavad ka tänapäevased erinevad sotsiaalkampaaniad. Eesti kohta puudub positiivne alkoholikultuuri stereotüüp (nagu Kesk-Euroopas), auto-imagos on valdav alkoholiprobleemi rõhutav stereotüüp.

„Minu“-sarja raamatuis avaldub eestlase imago toetub kolmele kesksele aspektile – looduslähedus, innovatiivsus/modernsus ja ida-eurooplus. Karakterile omaseid negatiivseid osiseid seostatakse Ida-Euroopaga, mille keskmes on arusaam Idast kui endisest Nõukogude Liidust, praegustest post-sovetlikest riikidest. Samas positiivsed omadused on valdavalt seostatud eestlase arhailise soome-ugri taustaga – vähene jutukus ja tõsimeelsus on levinud põhjamaalase kliše. Eestlase imageemile on tekkinud teine poolus – seni valdavalt käibel olnud talupoja-kuvandi kõrvale on tulnud eestlase kui modernse korilase imago, kes kahjuks hindab idaeuroopalikku edukultuuri.

„Minu“-sari koondab ja kirjeldab eestlaste enda nägemise viise. Vaadeldes raamatutes esinevat eestlast Euroopa taustal, kujuneb välja võrdlemisi ühtne imago, mis kirjeldab uut eestlase stereotüüpi. Senisest tööst lähtudes oleks tulevikus kindlasti huvitav vaadelda, kuidas avaldub eestlaste auto-imago Ida-Euroopa taustal, kas ennast nähakse sinna rohkem, täieõiguslikumalt, kuuluvana kui Lääne-Euroopasse. Aga vaadelda võiks ka kultuuriliselt kaugemaid piirkondi, Aasia, Ladin-Ameerika jmt, millised aspektid eestlaste rahvusimagos tõusevad esile nende eksootilisemate riikide taustal. „Minu“-sari oma laiahaardelisuses annab selleks hea materjali.

Kasutatud allikad

Afanasjev, Vahur 2011. Minu Brüssel. Läbikukkunud euroametniku pihtimus. – Petrone Print : Tartu.

Ahonen, Rita 2013. Minu Stockholm. Vanniga merel. – Petrone Print : Tartu.

Alari, Ann 2012. Minu Inglismaa. Vana ja hea. – Petrone Print : Tartu.

Arndt, Astrid 2007. North/South. – Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: a Critical Survey, Rodopi : Amsterdam, New York, lk 387 – 389.

Beller, Manfred 2007. Perception, image, imagology. – Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: a Critical Survey, Rodopi : Amsterdam, New York, lk 3 – 16.

Beller, Manfred 2007a. Cliché. – Imagology: the Cultureal Construction and Literary Representation of National Characters: a Critical Survey, Rodopi : Amsterdam, New York, lk 297 – 298.

Beller, Manfred, Leerssen, Joep 2007. Imagology: the Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: a Critical Survey. – Rodopi : Amsterdam, New York.

Berger, Stefan 2009. History and forms of collective identity in Europe: Why Europe cannot and should not be built on history. – The Essence and the Margin. National Identities and Collective Memories in Contemporary European Culture, ed. Laura Rorato, Anna Saunders, Editions Rodopi : Amsterdam, New York, lk 21 – 35.

Bracewell, Wendy 2008. The Limits of Europe in East European Travel Writing. – Under Eastern Eyes. A Comparative Introduction to East European Travel Writing on Europe, toim. Wendy Bracewell, Alex Darce-Francis, Central European University Press : Budapest, New York, lk 61 – 120.

Buzard, James 2002. The Grand Tour and After (1660 – 1840). – The Cambridge Companion to Travel Writing, Cambridge University Press : Cambridge, lk 37 – 52.

Carr, Helen 2002. Modernism and Travel (1880 – 1940). – The Cambridge Companion to Travel Writing, Cambridge University Press : Cambridge, lk 70 – 86.

Chirico, David 2008. The Travel Narrative as a (Literary) Genre. – Under Eastern Eyes. A Comparative Introduction to East European Travel Writing on Europe, toim. Wendy Bracewell, Alex Drace-Francis, Central European University Press : Budapest, New York, lk 27 – 59.

Davidjants, Jaana 2014. Minu Berliin. Pidu kunstnike paabelis. – Petrone Print : Tartu.

Edwards, Justin D; Graulund Rune 2012. Mobility at Large. Globalization, Textuality and Innovative Travel Writing. – Liverpool University Press : Liverpool.

Hellerna, Kärt 2009. Avanevad uksed: eestlasest maailmakodanikuks. – Sirp, 21. aug., lk. 12-13. <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/avanevad-uksed-eestlasest-maailmakodanikuks/> (1.11. 2014)

Holland, Patric, Graham Huggan 2000. Tourists with Typewriters. Critical Reflections on Contemporary Travel Writing. – The University of Michigan Press : Michigan.

Hulme, Peter 2002. Travelling to Write (1940 – 2000). – The Cambridge Companion to Travel Writing, Cambridge University Press : Cambridge, lk 87 – 101.

Humble, Peter, Tim Youngs 2002. The Cambridge Companion to Travel Writing. – Cambridge University Press : Cambridge.

Hvostov, Andrei 2005. Mõtteline Eesti. – Eesti Ekspressi Kirjastus : Tallinn.

Jansen, Ea 2004. Eestlasekäsituse kultuuriloolises dialoogis. – Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse, Ilmamaa : Tartu, lk 411 – 427.

Kalling, Ken 2007. Karskustöö sünnitab eugeenikaliikumise. – Mäetagused, nr 36, lk 59 – 78.

Kalmo, Hent 2011. Eestlus kui bioloogiline imperatiiv. – Looming, nr 11, lk 1584 – 1595.

Keränen, Mikä 2013. Minu Supilinn. Tõelise elu mekk. – Petrone Print : Tartu.

Kiho, Toomas 2010. Reisile raamatuga. – Sirp, nr 16, 23.04. 2010, lk 8 – 9.

<http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/reisile-raamatuga/> (27. 10. 2014)

Kiho, Toomas 2011. Rohelised raamatud. – Sirp, nr 19, 13. 05. 2011, lk 5.

<http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/rohelised-raamatud/> (27. 10. 2014)

Kirch, Marika 2003. Eesti identiteet ja Euroopa Liit. – Mõtteline Euroopa. Valik esseid Euroopa Liidust, Varrak : Tallinn, lk 150 – 166.

Kitzberg, August 1918. Friedebert Tuglas: „Teekond Hispaania“. – Postimees, 28. august, nr 149, lk 6.

Kruus, Priit, Piret Viires 2013. Nurklikud nullindad: sissejuhatuseks 21. sajandi esimese kümnendi kirjandusse. – Methis, nr 11, lk 5 – 8.

Kuldkepp, Mart 2015. Eesti põhjamaaisus ehk Vana idee uued rõivad. – Sirp, 30. jaanuar, nr 3 (3524), lk 2.

Kõvamees, Anneli 2006. Reisikirjandusest ja imagoloogiast. – Keel ja kirjandus, nr 8, lk 656 – 668.

Kõvamees, Anneli 2008. Itaalia eesti reisikirjades: Karl Ristikivi „Itaalia Capriccio“ ja Aimée Beekmani „Plastmassist südamega madonna“. – Tallinna Ülikooli kirjastus : Tallinn.

Kõvamees, Anneli 2008b. Eestlase endapildi mõjud kriitikale. - Kriitika diskursus: minevik ja tänapäev : [16.-17. novemberil 2006, Tallinna Ülikoolis toimunud teaduskonverentsi artiklid] / toim. Rein Veidemann, Maris Kirme, Tallinna Ülikooli Kirjastus : Tallinn, lk 147 – 160.

Kõvamees, Anneli 2013. Nullindate reisikirjad: minu-vaated maailmale. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 11, lk 84 – 96.

Laansalu, Ester 2011. Minu Kreeka. Ühe isepäise giidi sekeldused hellenite maal. – Petrone Print : Tartu.

Laitinen, Kai 1989. Friedebert Tuglase reisiraamatud. – Kogutud teosed 5. Reisikirjad, Eesti Raamat : Tallinn, lk 450 – 459.

Langemets, Andres 1995. Eestlane ja Euroopa. – Looming, nr 3, lk 338 – 339.

Lauristin, Marju 1997. Eesti kultuuri perspektiivid meediaühiskonnas globaliseerivas maailmas. – Eestlane olla... Eesti keele ja kultuuri perspektiivid, toim. Hill Kulu, Katrin Metsis, Tiit Tammaru, Tartu Ülikooli Kirjastus : Tartu, lk 115 – 120.

Leerssen, Joep 2000. Rhetoric of National Character: A Programmatic Survey. – Poetics Today, vol 21, nr 2, lk 267 – 292.

Leerssen, Joep 2006. National Thought in Europe: A Cultural History. – Amsterdam University Press : Amsterdam.

Leerssen, Joep 2007. Type, typicality. – Imagologi. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey, Rodopi : Amsterdam, New York, lk 450 – 451.

Lender, Mae 2010. Minu Taani. Tuuline teekond keelatud maal. – Petrone Print : Tartu.

Lisle, Debbie 2006. The Global Politicss of Contemporary Travel Writing. – Cambridge University Press : Cambridge.

Lukas, Liina 2000. Eesti rahvusimago muutumine baltisaksa kirjanduses. – Muutuste mehhanismid, Eesti Kirjandusmuuseum : Tartu, lk 27 – 52.

Meier, Albert 2007. Travel literature. – Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey, Rodopi : Amsterdam, New York, lk 446 – 450.

Merusk, Mae 2012. Minu Sitsiilia. Maffia kohta mitte küsida!. – Petrone Print : Tartu.

Mikita, Valdur 2013. Lingvistiline mets: tsibihärblase paradigma. Teadvuse kiirendi. – Grenader : Tallinn.

Mikita, Valdur 2014. Mikroetnos. – Sirp, 12. dets. 2014, lk 3 – 5.

Nielsen, Kati 2013. Minu Kopenhaagen. Jalgrattarapsoodia. – Petrone Print : Tartu.

Nippel, Wilfried 2007. Ethnic images in classical antiquity. – Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey, Rodopi : Amsterdam, New York, lk 33 – 44.

Noor Eesti I album 1905. Noorte püüded. – Noor Eesti I album. Kirjandse Sõprade kirjastus : Tartu, lk 3 – 19.

Nõmm, Tarvo 2009. Minu Island. Tule ja jää sümfoonია. – Petrone Print : Tartu.

Penu, Anna-Maria 2008. Minu Hispaania. Läbi maailma iseendani. – Petrone Print : Tartu.

Petrone, Epp 2008. Juhised autoritele ja toimetajale. „Minu...” sarja raamatute struktuurist, sisust ja stiilist. – lepingu lisa, saadud Petrone Prindi toimetuselt.

Petrone, Epp 2010. Minu sarja fenomen. -

<http://vildereisid.files.wordpress.com/2010/10/minu-sarja-fenomen.pdf> (27.10.2014)

Petrone, Justin 2010. Minu Eesti 1. osa. Kas lubate elada?. – Petrone Print : Tartu.

Petrone, Justin 2011. Minu Eesti 2. osa. Mida sa taha?. – Petrone Print : Tartu.

Piip, Kristiina 2012. Minu Dublin. Seitse kodu ja kolm bensiinjaama. – Petrone Print : Tartu.

Praakli, Kristiina 2009. Minu Itaalia. Kõige kirglikum ja kaootilisem. – Petrone Print : Tartu.

Roose, Margot 2011. Minu Amsterdam Normaalne on piisavalt hull. – Petrone Print : Tartu.

Rorato, Laura, Anna Saunders 2009. The Essence and the Margin. National Identities and Collective Memories in Contemporary European Culture. – Editions Rodopi : Amsterdam, New York.

Ross, Kristiina 2008. Kesk-Euroopa idapiiri eestlus. – Eesti mütoloogiad, Eesti Päevalehe AS : Tallinn, lk 49 – 53.

Samarüütel-Long, Anu 2010. Minu London. Loomepiinu, inspiratsiooni ja argiilu. – Petrone Print : Tartu.

Saksakulm Tampere, Kaja 2009. Minu Soome. Üksinda omade seas. – Petrone Print : Tartu.

Schenk, Frithjof Benjamin 2013. Mental Maps: The Cognitive Mapping of the Continent as an Object of Research of European History. - <http://ieg-ego.eu/en/threads/theories-and-methods/mental-maps/frithjof-benjamin-schenk-mental-maps-the-cognitive-mapping-of-the-continent-as-an-object-of-research-of-european-history>. (18. 05. 2015)

Sherman, William H. 2002. Stirrings and searchings (1500 – 1720). – The Cambridge Companion to Travel Writing, Cambridge University Press : Cambridge, lk 17 – 36.

Sivers, Fanny de 1983. Reis ja *imaginaire*. – Looming, nr 11, lk 1583.

Zacharasiewicz, Waldemar 2010. Imagology Revisited. – Editions Rodopi: Amsterdam, New York.

Talv, Tarvi 1992. Käsitus ajaloolise mõjurina. – Vikerkaar, nr 6, lk 31 – 40.

Talve, Ilmar 2004. Eesti kultuurilugu. Keskaja algusest Eesti iseseisvuseni. – Ilmamaa : Tartu.

Tuulas, Viktoria 2013. Eestlased globaliseeruvast maailmast: probleemid ja lahendused. – Eesti uuest – sisse, välja. Kõned, artiklid, esseed, Eesti Keele sihtasutus : Tartu, lk 18 – 67.

Uus, Eia 2013. Minu Prantsusmaa. Elu nagu sirelivein. – Petrone Print : Tartu.

Veizenen, Boris 2011. Rahvuslik Võõras prantsuse ja vene 19. sajandi esimese poole reisikirjades venelaste, eestlaste ja baltisakslaste näitel. – Tartu, magistratöö.

Veizenen, Boris 2013. Faddei Bulgarin ja baltisakslased. Enese positsioneerimine *äratuskella* metafoori kaudu. – Methis. *Studia Humaniora Estonica*, nr 12, lk 18 – 33.

Viires, Piret 2010. *Twilight zone*. Nullindad kui hämarala. Mõttevahetus: 00-ndad eesti kirjanduses. – Looming, nr 2, lk 273 – 282.

Väljaots, Urmas 2009. Minu Pariis. Kuidas moepealinnas ellu jääda. – Petrone Print : Tartu.

Warwick, Jack 2012. Imperial Desing and Travel Writing. – Travel Writing, Form and Empire. The Poetics and Politics of Mobility, toim. Julia Kuehn, Paul Smethurst, Routledge : New York, lk 51 – 63.

Õnnepalu, Tõnu 2005. Ida ja Euroopa. – Diplomaatia, 8. juuli, nr 22/23, lk 12 – 13.

„Estonians in Europe. Estonian auto-imago in Western-Europe according to Petrone Prints „Minu“-series“

Summary

Travel literature is greatly appreciated in Estonia in the beginning of the 21. century. There are many different series and the most popular books have waiting lists in libraries. Travel literature is a difficult to describe genre, it stands between subjective and objective, between fiction and documentary. The two sides are united in travelogues – authors write about realistic events, but also about different legends, suspicious over-heard stories or do it extremely subjectively. At the beginning of travel writing, authors also wrote fiction, but exposted it as documetary – Thomas Mores “Utopia” is one of the most known novels of this kind. David Chirico (2006: 39) has postulated a definition – travel literature is non-fictional, prose narrative, which describes authors/narrators moving in space (travelling) and the places he/she passes through.

Although the „*Minu*“-series books are sold under the travel writing genre, they are rather stories of emigrants. Authors describe in prose, how they travelled to other countries, but in the center is their conformation to the foreign culture. Descriptions of moving and travelling are narrowed down in the beginnings of the books, when the narrator arrives to the foreign country. Often they do not leave afterwards. The „*Minu*“-series have been published by Petrone Print since 2007 and is one of the most one-sided series in Estonia. The books look alike, but they also are written quite similarly – the text is easily readable and fragmentary. Petrone Print has worked out a guide to their writers, and they strongly recommend to cover personal stories and also the countries history, culture and most important economical problems.

The series artistic standard is fluctuating and beacause of the publishers guidelines the presentation of the other (at least in Europe) is quite similar. It is a mass entertainment produced literature, from which the reader is not expecting high linguistic performance, but easy reading and a bit of humor. The „*Minu*“-series is a

format which is illustrating through personal stories Estonian emigration causes. The main reasons for leaving are same in throughout the series and in sociological surveys – family (relationship with a non-Estonian), career, better salaries, education and adventures, looking for different experiences in life.

In my thesis I use imagology to analyze how Estonians see themselves, to describe their auto-image in Western-Europe. Imagology focuses on non-empiric and non-factual images, stereotypes and prejudices in literature, which usually are set deep in culture. Imagology states that our understanding of other cultures has evolved from selective (mis)judgements, therefore no national image or stereotype is not completely true. It is always appointed by the viewer. Stereotypes, clichés are widely spread form of portraying nations. A nation is distinguished by its typicality (*effet de typique*) – something which is seen common enough to say every individual is like that, but at the same time special enough to be notable (for example the French beret).

National images change in time – different images, stereotypes usually are contradicting to each other (for example romantic era German poets and war-time Prussian generals). All these ambivalent images form an imagem. National images can be auto-images or hetero-images. The first one portrays how a nation sees itself, the second one centers on how the other, a foreigner sees a certain nation. A hetero-image may also change to auto-image.

The Estonian auto-image is developed by the Baltic German hetero-image on their peasants. Early Estonian intellectuals used the same texts and images to describe Estonians – an Estonian was a hard-working, quiet and honest, but unfortunately drinks a bit too much. Estonians have been described like that since then. The same stereotype remained throughout the Soviet Era – a quiet peasant identity versus a noisy and inconsiderate kolkhoznik.

At present the Estonian auto-image has changed or at least is changing. The centre of the national image is in general more nature-loving – instead of the Baltic German peasant, the auto-image is based on the archaic Finno-Urgic identity. It is complemented by the Estonian innovative internet policy. The new Estonian stereotype is innovative hunter-gatherer, who uses the internet in a swamp. The “*Minu*”-series describes the same kind auto-imago, although seeing itself against the other there are some more nuances. An Estonian is also seen as an inconsiderate Eastern-European, who is only interested in a new car and a big house.

Unchangeable aspects of the Estonian stereotype are bound with individual characteristics. Authors still see themselves as hard-working and quiet and they say that it is the part that makes them Estonians. Previously marked negative aspects of the stereotype are seen as a part of the mass but not as a part of themselves. Usually the negative aspects of the auto-imago are associated with the Soviet Era, which ruined the good and pure Estonian character and changed it to superficial Eastern-European. Authors attitudes towards Eastern-Europe are ambivalent – for a Western other, the self is distanced from Eastern-Europe, but inside they all admit that Estonia and Estonians are connected to Eastern-Europe, it is acknowledged as a historic-cultural inevitability. The European other is desirable, it is seen as rich, caring and cultural. In that background the Estonian auto-imago is almost always slightly negative. In the center are not better economical circumstances, but cultural eruditeness

The “*Minu*”-series collects an Estonian ways of self-descriptions. In the books a unified Estonian auto-image is shaped out. The new stereotype is based on three center aspects – nature loving, innovativeness/modernity and Eastern-Europeaness. Negative characteristics are bound with the Eastern-European aspect of the image. Positive aspects of the character are bound with the Estonian archaic Finno-Urgic background – quietness and seriousness are classic parts of the northerner cliché. The Estonian imago is widened – next to the long-time peasant-image is a disclosed

modern, digitalized hunter-gatherer image, who unfortunately values Eastern-European “culture of success”.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina,

—,

(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

(*lõputöö pealkiri*)

mille

juhendaja

on

_____,

(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, **pp.kk.aaaa**